

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Teodor M. Popescu, Enciclica Patriarhilor Ortodocsi dela 1848. Studiu introductiv, text si traducere, Bucuresti 1935. Ἡ περιάκουστος Ἐγκύκλιος τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἐν ἔτει 1848 ἐκδοθεῖσα, ἀπετέλεσεν ὡς γνωστόν, ἀπάντησιν αὐτῶν εἰς τὴν Ἐγκύκλιον τοῦ Πίου Θ' κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἐκδοθεῖσαν «πρὸς τοὺς Ἀνατολικούς» ἐπιγραφομένη καὶ ἀποσταλεῖσα πρὸς τοὺς Πατριάρχας. Ὁ διαπρεπὴς Καθηγητὴς τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ Πανεπιστημίου κ. Θεόδωρος Ποπέσκου δημοσιεύων αὐτὴν μετὰ μεταφράσεως εἰς τὴν Ρουμανικὴν γλῶσσαν, ἐν μακρᾷ εἰσαγωγῇ ἐξηγεῖ τὰς περιστάσεις ὑφ' ἃς ἐξεδόθη, ἀναφερομένης κυρίως εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ προπαγάνδαν, ἣτις ἰδιαιτέρως εἶχεν ἐνισχυθεῖ ἐπὶ τοῦ Πίου τοῦ Θ' ὄνειροπολήσαντος νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολήν. Καθ' ὃν χρόνον οἱ λατῖνοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀπήλαυνεν πολλῶν προνομίων παρὰ τῶν τούρκων Σουλτάνων καὶ διετέλουν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας οἱ ὀρθόδοξοι ὑπίσταντο μεγάλας καταπιέσεις παρὰ τῶν τούρκων ταυτοχρόνως δὲ ἦσαν ὑποχρεωμένοι ν' ἀμύνωνται κατὰ τῆς θρησκευτικῆς προπαγάνδας οὐ μόνον τῶν καθολικῶν ἀλλὰ καὶ τῶν προτεσταντῶν. Αἱ δὲ προσπάθειαι τῆς Ὀρθοδόξου Ρωσίας πρὸς προστασίαν τῶν ἐν Τουρκίᾳ ὀρθοδόξων ἐμπνέουσαι τὸν φόβον εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις περὶ πολιτικῆς ἐπικρατήσεως τῶν Ρώσων ἐν τῇ Ἀνατολῇ προκάλεσαν τὸν συνασπισμὸν τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας μετὰ τῆς Τουρκίας ἐναντῖον τῆς Ρωσίας, ἣτις ἠττήθη κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον (1854—56). Ὁ Πίος Θ' ἐζήτησε νὰ ὠφελῆθῃ ἐκ τῶν πολιτικῶν ἐκείνων περιστάσεων. Ἄλλ' ὡσαύτως ἐζήτησε νὰ ὠφελῆθῃ καὶ ἐκ τῶν τάσεων τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῶν Βαλκανίων λαῶν πρὸς ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως. Ἡ ἐξασθενίσις τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ἔμελλε νὰ ἐξασθενίσῃ τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς λατινικῆς προπαγάνδας. Οὐχ ἦττον τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς δὲν ὑπῆρξαν ἱκανοποιητικὰ διὰ τὸν Πίον Θ' διότι μεμονωμένα μόνον ἄτομα προσηλυτίζοντο οὐχὶ δὲ αἱ μαζαὶ τῶν ὀρθοδόξων λαῶν, ὡς ἤλπισε. Τὴν φιλοδοξίαν του εἶχον ἐνισχύσει οἱ φιλόφρονες λόγοι τοῦ παρὰ τοῦ Σουλτάνου Μεδζιτ τούρκου ἀπεσταλμένου εἰς Ρώμην καὶ αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὸν παρὰ τοῦ Πάπα ἀπεσταλμένου εἰς ΚΠολιν πρὸς ἀντεπίσκεψιν Ἐπισκόπου Σιδάου. Ὁ Πάπας ἐνόμισε τότε κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀπευθύνῃ τὴν Ἐγκύκλιον *In suprema Petri sedes* «πρὸς τοὺς Ἀνατολικούς» (*ad Orientales*) ἐπιγραφομένην καὶ ἀπευθυνομένην πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁπαδοὺς τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας ἅμα δὲ καὶ πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους, πρὸς ἐκείνους μὲν ὡς πειθυμένους εἰς τὰ παπικὰ ἐντάλματα, πρὸς τούτους δὲ ὡς ἀπειθεῖς καὶ ὡς ἀποσχισμένους

τῶν ἀρχαίων Πατέρων καὶ Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες ὑπήκουον δῆθεν τῷ Πάπα Ρώμης καὶ ἀνεγνώριζον τὸ μοναρχικὸν αὐτοῦ πρωτεῖον ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ. Εἰς ἀπάντησιν συνετάχθη ἡ «Ἐγκύκλιος τῆς Μιάς, Ἁγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξους» ὑπογραφείσα ὑπὸ τοῦ Ἀνθίμου ΚΠόλεως, Ἱεροθέου Ἀλεξανδρείας, Μεθοδίου Ἀντιοχείας, Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, 18 Ἀρχιερέων τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, 4 τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας καὶ 7 τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων. Ἐν τῇ Ἐγκυκλίῳ ταύτῃ τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς, ὡς ἀπεκράτησε νὰ καλῆται, ἀνηρέθη ἡ παπικὴ Ἐγκύκλιος ἐν πᾶσι τοῖς σημεῖοις αὐτῆς, ἐξετέθη ἡ ὀρθόδοξος διδασκαλία ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπεκρούσθη τὸ παπικὸν πρωτεῖον. Συντάκτης τῆς Ἐγκυκλίου ὑπῆρξεν ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἐξ Οἰκονόμων.

Ἡ ἀντίστασις τῶν Ὀρθοδόξων ὑπῆρξεν ἀπογοητευτικὴ διὰ τὸν Πάπαν Πίον Ὁ΄ ὅστις ἀνέθεκεν εἰς τινα μεχταριστὴν τὴν ἀναίρεσιν τῆς Ἐγκυκλίου μετεχειρίσθη δὲ ὡς ὄργανον τὸν Πιτζιπιὸν πρὸς Ἴδρυσιν τῆς «Ἀνατολικῆς χριστιανικῆς Κοινωνίας» πρὸς προπαγανδιστικοὺς σκοποὺς καὶ διέταξε γενικὰς δεήσεις ὑπὲρ τῆς «ἐπιστροφῆς» τῶν ἀπεστρεμμένων εἰς τοὺς κόλπους τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Πιτζιπιὸς διέψευσε τὰς ἀπατηλὰς ἐλπίδας τοῦ Πάπα, ὅστις τὸ 1862 Ἴδρυσεν εἰδικὸν τμήμα τῆς προπαγάνδας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Pro negotiis ritus orientalis.» Τῷ 1868 ἀπηυθύνθη ἔτι ἄπαξ πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους καλῶν αὐτοὺς ὡσαύτως δὲ καὶ πρὸς τοὺς προτεστάντας εἰς τὴν ἐν Βατικανῷ συγκληθεῖσαν Σύνοδον. Οἱ Πατριάρχαι ἀπέκρουσαν τὴν πρόσκλησιν. Ὡς γνωστὸν δὲ ἡ ἐν Βατικανῷ Σύνοδος ἀνεκήρυξε τὸ δόγμα τοῦ ἀλαθῆτου τοῦ Πάπα Ρώμης πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ Πίου, ὅστις ὡς σημεῖοι ὁ κ. Ποπέσκου τῆς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν δὲν ἐπεζήτηε ἐν πνεύματι τῆς ἀδελφότητος, τῆς χάριτος καὶ τῆς χριστιανικῆς εὐκρινείας, ἀλλ’ ἐπέδιωκε τὴν μεγαλυτέραν ἐξωτερικὴν δόξαν. Τὸ ὄνειρον καὶ τὸ ἐπιστέγασμα τῆς μακρᾶς τοῦ ἀρχιερατείας ὑπῆρξε τὸ ἀλάθητον! Ἀλλ’ αὕτη ἐχρησίμωσεν ὡς νέα ἀφορμὴ διαιρέσεως τῆς χριστιανωσύνης, εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν «παλαιοκαθολικῶν» ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ὑποταγὴ τῶν ὀρθοδόξων ἔμελλε ν’ ἀποτελέσῃ θρίαμβον τοῦ Πίου Ὁ΄ καὶ τῶν Ἱησοῦιτῶν. Ἀλλ’ ἡ Πατριαρχικὴ Ἐγκύκλιος τοῦ 1848 ἀποδεικνύει ἔτι ἄπαξ ὅτι ἡ ὀρθόδοξος συνείδησις εἶναι πάντοτε ζῶσα καὶ ἀμετάβλητος.

Ὁ κ. Ποπέσκου μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν παρέθηκε τὸ κείμενον τῆς Ἐγκυκλίου κατὰ τὴν ἀρχικὴν ἔκδοσιν τῆς ΚΠόλεως ἐν ἔτει 1848 συνοδευόμενον ὑπὸ πλείστων καὶ σπουδαιοτάτων διοφωτιστικῶν παρατηρήσεων ἐν ὑποσημειώσεσιν. Ἐποιήσατο δὲ ὡσαύτως κριτικὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ παρὰ Mansi τομ. 40, σ. 377—418 κειμένου καὶ ἐν βιβλιογραφικῷ σημειώματι ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Γαλλικῇ γλώσσῃ μεταφράσεων. Ἐξετάζων δὲ τὴν θεολογικὴν ἀξίαν τῆς Ἐγκυκλίου εὗρσκει αὐτὴν ἀνωτέραν τῆς Ἐγκυκλίου τοῦ Πάπα «πρὸς τοὺς Ἀνατολικούς» καὶ τῶν διαφόρων ἀπαντήσεων εἰς τὴν Πατριαρχικὴν Ἐγκύκλιον. Ὁ κ. Ποπέ-

σκου χρησιμοποιήσας τὴν πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν τῶν ἐξεταζομένων θεμάτων πρὸς διαφώτισιν τῶν ἱστορικῶν περιστάσεων, ὅφ' ἂς ἐξεδόθη καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς Ἐγκυκλίου ταύτης κατήρτισε τὴν ἀρίστην αὐτοῦ μελέτην ὡς πολῦτιμον συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν σχέσεων τῶν Ἐκκλησιῶν περὶ τὰ μέσα τοῦ 18' αἰῶνος.

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Μητροπολίτου Ἀθηναγόρα, τοῦ ἀπὸ Μ. Πρωτοσυγκέλλων καὶ Παραμυθίας. Ὁ σοφὸς Διδάσκαλος Νικηφόρος Παράσχος ὁ Καντακουζηνὸς καὶ Ἱερομόντης. Ἐν Θεσσαλονίκῃ (κατ' ἀνατύπωσιν ἐκ τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ) 1936. Περὶ τοῦ Νικηφόρου Παράσχη ἐν πολλαῖς πραγματεῖαις σχετικαῖς πρὸς τὴν ἐποχὴν τοῦ Πατριάρχου ΚΠ. Ἱερεμίου Β' τοῦ Τρανοῦ καὶ ἐν γένει τοῦ 18' αἰῶνος ἐγένετο λόγος, ὁ δὲ διαπρεπὴς Ρωμῶνος Ἱστοριοδίφης κ. Jorga τῇ 1905 καὶ εἰδικὴν ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὸν μονογραφίαν. Ἄλλ' ἀτελῶς τὰ κατ' αὐτὸν ἐγίνωσκοντο. Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἀθηναγόρας ἐν διαφόροις αὐτοῦ μελέταις μνημονεύσας τοῦ Νικηφόρου ἠτύχησε νὰ συγκεντρώσῃ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ μονογραφίᾳ τὰς πληρεστεράς καὶ ἀκριβεστεράς πληροφορίας.

Ἐξ αὐτῆς καθίσταται νῦν γνωστὸν ὅτι ὁ Νικηφόρος κατήγετο ἐκ Τρικκάλων τῆς Θεσσαλίας, ὅτι ἐκ μητρὸς κατήγετο ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Καντακουζηνῶν καὶ ὅτι τῇ προστασίᾳ τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ Ἱερεμίου Β' χρημάτισαντος Μητροπολίτου Λαρίσσης καὶ ἔχοντος τὴν ἔδραν τοῦ ἐν Τρικκάλοις ἐξεπαιδευθῆ καὶ λίαν ἐνωρὶς εἰσαχθεὶς εἰς τὰς τάξεις τοῦ Κλήρου προσελήφθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐγνωρίζετο δὲ ὡς «σοφὸς διδάσκαλος», ἦτο μελωδὸς ἀριστος καὶ ἱατρός. Χρημάτισας Τοποτηρητὴς τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου κατὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Ἱερεμίου β'. Ἱεροδιάκονος τότε ὢν ὁ Νικηφόρος, προὐκάλεσε διαφόρους ἀδίκους κατηγορίας καὶ κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν παρανόμως καταλαβόντων τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον. Ἄλλ' εἶχε καὶ πολλοὺς τοῦς θαυμαστάς, ὡς τὸν Μάξιμον Μαργουίνιον καὶ Μελέτιον Πηγᾶν, τῶν ὁποίων ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἀθηναγόρας παρατίθησιν ἀνεκδότους πρὸς Νικηφόρον ἐπιστολάς, ἀναιρεῖ δὲ τὰς ἀσυστάτους κατ' αὐτοῦ κατηγορίας τοῦ Μαξίμου Πελοποννησίτου καὶ ἄλλων. Ἐξ Ἰσσοῦ δὲ πρὸς τὴν ἐν ΚΠόλει εὐεργετικὴν ὑπῆρξεν ἡ δρᾶσις τοῦ Νικηφόρου ἐν Βλαχίᾳ καὶ Μολδαυίᾳ, ὅπου ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ Ἱερεμίου Β' ὡς Ἐξαρχος, ἐχρημάτισε Διδάσκαλος. Κατὰ τὸν Σεβ. Μητροπολίτην Ἀθηναγόραν ἐξηκολούθη καὶ τότε ὁ Νικηφόρος ὢν Ἱεροδιάκονος, οὐχὶ δὲ Ἀρχιμανδρίτης ὡς ἡμεῖς καὶ ἄλλοι ἐγράψαμεν. Ἐπίσης ἀποκαθιστὰ τὸ ἀκριβὲς ἔτος τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τοῦ Νικηφόρου. Τῇ 1596. οὗτος μετέσχε Συνόδου συγκροτηθείσης ἐν Ἰασιῶν κατὰ τῆς λατινικῆς προπαγάνδας, μετέσχε δὲ ὡσαύτως τῆς ἐν Βρέστη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συνελθούσης Συνόδου μετὰ τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ Ἀλεξανδρείας Μελετίου Πηγᾶ. Ἡ Σύνοδος ἐκείνη παρεδέχθη τὴν Οὐνίαν διὰ τῆς προδουσίας τῶν ρώσων Ἐπισκόπων καὶ ὁ μὲν Λούκαρις κατώρθωσε νὰ φύγῃ ἄλλ'

ὁ Νικηφόρος συλληφθεὶς ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Βαριεμβούργου ὡς κατάσκοπος δῆθεν τῶν Τούρκων, κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος Σιγισμούνδου Γ' καὶ ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον.

Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἀθηναγόρας παραθέτων καὶ ἑτέρας ἐπιστολάς τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, ὅστις προσεπάθησε ν' ἀπελευθερώσῃ τὸν Νικηφόρον διὰ τοῦ ἡγεμόνος Μολδοβλαχίας, διαφωτίζει τὴν καθόλου δρασιν τοῦ ἱερομάρτυρος Νικηφόρου ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας κατὰ τὴν διαμονὴν αὐτοῦ ἐν Μολδοβλαχίᾳ καὶ Πολωνίᾳ. Ἐν τέλει ἐπισυνάπτει τὴν κατὰ τὴν 24 Μαρτίου 1597 γενομένην ἀνάκρισιν τοῦ Νικηφόρου, ὡς δῆθεν πολιτικοῦ κατασκοποῦ.

Τοιοῦτο τὸ περιεχόμενον τῆς νέας ἀξιολόγου μελέτης τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ἀθηναγόρα περὶ τοῦ Νικηφόρου Παράσχη—Καντακουζηνοῦ, δι' ἧς ἐξακριβοῦνται σπουδαιότατα σημεῖα τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως ἐνὸς τῶν διαπρεπεστέρων ἐλλήνων κληρικῶν τοῦ ἰστ' αἰῶνος καὶ δέοντως ἐξάιρεται ἢ προσωπικότης αὐτοῦ.

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Παναγ. Ν. Πατριαρχία, Φίλιππος Ἰωάννου ὁ ἀπὸ καθέδρας ἑλλην φιλόσοφος τοῦ 19ου αἰῶνος. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἐν Ἀθήναις 1936. Ἐν πρώτῳ τεύχει τῆς Φιλοσοφικῆς Βιβλιοθήκης εἰς μνήμην τοῦ Χρ. Ἀνδρούτσου ἐκδιδομένης εἰς μνήμην τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης αὐτοῦ, δημοσιεύεται ἡ ἐναίσιμος αὕτη διατριβὴ ἀφιερωμένη εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ βίου καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου († 30 Μαΐου 1880). Οὗτος διεκρίθη μὲν καὶ ὡς φιλόλογος ἀλλὰ τὸ κύριον ἔργον του περιεστράφη περὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Ὁ κ. Πατριαρχίας παρέσχεν ἀπηκριβωμένην καὶ εὐρεῖαν ἀνάλυσιν τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος αὐτοῦ. X.

Charles Diehl, Histoire de l' Empire Byzantin, Paris 1934. Εἰς 12ην ἔκδοσιν ταύτην ἐπηξετημένην καὶ διωρθωμένην δημοσιεύεται ἡ περιληπτικὴ Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας παρὰ τοῦ διαπρεποῦς βυζαντιολόγου κ. Ch. Diehl. Ἡ Ἱστορία αὕτη ἀρχομένη ἀπὸ τῆς ἐξέλευσεως τῆς ΚΠόλεως καταλήγει εἰς τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων, διαιρεῖται δὲ ὑπὸ τοῦ κ. Diehl εἰς τὰ ἐξῆς κεφάλαια 1, Ἰδρυσις τῆς ΚΠόλεως καὶ ἀρχαὶ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Ἀνατολῆς (330—518), 2, Ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία τοῦ σι' αἰῶνος (518—610) 3, Ἡ δυναστεία τοῦ Ἡρακλείου, ὁ Ἀραβικὸς κίνδυνος καὶ ὁ μετασχηματισμὸς τῆς Αὐτοκρατορίας κατὰ τὸν ζ' αἰῶνα (610—717), 4, Οἱ Ἰσαυροὶ Αὐτοκράτορες καὶ ἡ Εἰκονομαχικὴ ἔρις (717—867), 5, Ἡ μεγάλη ἀκμὴ τῆς Αὐτοκρατορίας ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (867—1081), 6, Ὁ αἰὼν τῶν Κομνηνῶν (1081—1204), 7, Ἡ λατινικὴ Αὐτοκρατορία τῆς ΚΠόλεως καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας (1204—1261) 8, Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἐπὶ τῶν Παλατολόγων (1261—1453).

ὑπὸ τὰ κεφάλαια ταῦτα συμπεριλαμβάνεται περιληπτικῶς ἅπανα ἡ ἱστορία τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ ἔνδεκα περίπου αἰῶνας. Ὁ κ Diehl, εἰδικῶς περὶ αὐτὴν ἀσχολούμενος, κατώρθωσε νὰ παράσχη ζωηρὰν εἰκόνα τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τῆς Αὐτοκρατορίας, ταυτοχρόνως δὲ καὶ τῶν ποικίλων ἐκφάνσεων τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Διεκόσμησεν δὲ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἔκθεσιν διὰ πλείστον εἰκόνων χαρτῶν καὶ πινάκων καὶ παρέθηκεν ἀναγραφὴν τῆς σπουδαιότερας βιβλιογραφίας περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου. Καταλήγει δὲ τὴν λαμπρὰν αὐτοῦ ἔκθεσιν σημειῶν ὅτι ἡ Αὐτοκρατορία τοῦ Βυζαντίου πλέον τῶν χιλιῶν ἐτῶν διατηρηθεῖσα καὶ ἔνδοξον διανύσασα στάδιον ὑπῆρξεν ἐπὶ αἰῶνας ὁ πρόμαχος τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τοῦ Ἰσλάμ, ὁ ὑπερασπιστὴς τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τῆς θαρραρότητος, ὁ διδάσκαλος τῶν Σλαύων ἐπεξέτεινε δὲ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῆς Δύσεως. Καὶ ὅταν ἔτι ἔπαυσε τὸ Βυζάντιον καὶ ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται ἡ Αὐτοκρατορία ἐξηκολούθησε ν' ἀσκήσῃ ἐπὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ κόσμου καὶ ἀσκεῖ ἔτι ἰσχυροτάτην ἐπίδρασιν. Ἀπὸ τῶν ἄκρων τῆς Ἑλλάδος μέχρι τοῦ θάθους τῆς Ρωσίας, πάντες οἱ λαοὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀνατολῆς, Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες, Σέρβοι καὶ Βούλγαροι, Ρωμοῦνοι καὶ Ρῶσοι διασώζουσι ζώσας ἀναμνήσεις καὶ παραδόσεις τοῦ Βυζαντίου. Τοῦτου ἕνεκα ἡ πάλαια αὕτη ἱστορία, ἀτελῶς οὖσα γνωστὴ, ἢ λησμονηθεῖσα, δὲν εἶναι ὡς πολλάκις ἐπιστεύθη ἱστορία νεκρά. Αὕτη κατέλιπε μέχρι τῶν χρόνων ἡμῶν ἐν τῇ κινήσει τῶν ἰδεῶν καὶ ἐν ταῖς φιλοδοξίαις τῆς πολιτικῆς θαυμάσια ἔγχη καὶ συγκρατεῖ ἐν ἑαυτῇ πάντοτε διὰ πάντας τοὺς λαοὺς οἷτινες συνεχόμισαν τὴν κληρονομίαν αὐτῆς ἐπαγγελίας καὶ ἐχέγγυα τοῦ μέλλοντος. Διὰ τοῦτο ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς εἶναι ἄξιος διπλῆς προσοχῆς καὶ δι' ὅ,τι καθ' ἑαυτὸν ὑπῆρξε καὶ διὰ πᾶν ὅ,τι ὑπελείφθη ἐξ αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. X

Nikolai Berdiajew. Von der Bestimmung des Menschen. Γερμανικὴ μετάφρασις ὑπὸ J. Schor (Gotthelf-Verlag). Bern-Leipzig. 1935 (σ. 399).

Τυχάνει θεβαίως καὶ παρ' ἡμῖν γνωστὸν τὸ ὄνομα τοῦ ἐν Παρισίοις δρῶντος, ἀλλὰ πασιγνώστου εἰς ὅλον τὸν διεθνή ἐπιστημονικὸν κόσμον, Ρώσου φιλοσόφου Νικ. Μπερδιάεφ, ὅστις ὀρυκθεὶς ἀπὸ τοῦ Μαρξισμού κατέληξεν εἰς τὸ Ἐθαγγέλιον καὶ ἀσχολεῖται περὶ τὴν δημιουργίαν χριστιανικῆς φιλοσοφίας καὶ περὶ τὴν θεωρητικὴν ἀνασκευὴν τοῦ Κομμουνισμοῦ. Τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἐξ ὧν τὰ κυριώτατα εἶναι: *Τὸ νόημα τοῦ δημιουργεῖν, Τὸ νόημα τῆς ἱστορίας, Φιλοσοφία τοῦ ἐλευθέρου πνεύματος, Ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἀντικειμενικὸς κόσμος, Ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἡ πάλαι τῶν τάξεων, Ἀλήθεια καὶ ψεῦδος τοῦ Κομμουνισμοῦ, Ἡ τύχη τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐποχῇ*, ἐκδεδομένα πρωτοτύπως ῥωσιστὶ ἔχουσι μεταφρασθῆ ἑρμανιστὶ καὶ γαλλιστὶ καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας καὶ κυκλοφοροῦσιν εὐρύτατα.

Τὸ μετὰ χεῖρας ἔργον αὐτοῦ ἀπαρτιζόμενον ἐκ τεσσάρων μερῶν εἶναι εἶδος δοκιμίου φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς, ἕπερ ἐνδιαφέρει

ἰδιαζόντως οὐ μόνον τὸν φιλόσοφον, ἀλλὰ καὶ τὸν θεολόγον καὶ πάντα σκεπτόμενον λόγιον. Ἐν μὲν τῷ Α' μέρει (σ. 9—118) πραγματεύεται περὶ τῶν «θεμελιωδῶν ἀρχῶν» τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, δηλ. περὶ τοῦ προβλήματος τῆς ἠθικῆς γνῶσεως, περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν δὲ τῷ Β' μέρει (σ. 119—210), ὅπερ ἐπιγράφει «ἡ Ἡθικὴ ἐν τεῦθεν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ», πραγματεύεται περὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ νόμου, περὶ τῆς ἠθικῆς τῆς ἀπολυτρόσεως καὶ περὶ τῆς δημιουργικῆς ἠθικῆς. Ἐν τῷ Γ' μέρει (σ. 211—334) ἀσχολεῖται περὶ τὰ «συγκεκριμένα προβλήματα τῆς Ἡθικῆς» καὶ δὴ περὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ ἀτομικοῦ βίου, περὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ κοινωνικοῦ βίου καὶ περὶ τὰ ἰδανικά τοῦ ἀνθρώπου, ὡς καὶ περὶ τοὺς τρόπους τῆς πραγματοποίησεως αὐτῶν. Τέλος ἐν τῷ Δ' μέρει (σ. 335—396), ὅπερ ἐπιγράφεται «ἐσχολογικὴ Ἡθικὴ», καινοτομῶν ἀπέναντι τῶν πλείστων ἠθικολογούντων φιλοσόφων πραγματεύεται περὶ τῶν ἐσχάτων πραγμάτων δηλ. περὶ θανάτου καὶ ἀθανασίας, περὶ ἄθου, περὶ παραδείσου καὶ περὶ τοῦ ἐπέκεινα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ.

Ἡ φιλοσοφικὴ κατεύθυνσις τοῦ Μπερδιάγεφ εἶναι ἀντινεοκαντιανική, εἶναι ἢ τῆς λεγομένης Existenzphilosophie, ἣτις διατελεῖ ὑπὲρ τὴν ἐπίδρασιν ἄλλων τε καὶ τοῦ Kierkegaard, ἂν καὶ ἀποφεύγῃ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ εἰρημένου ὄρου. Ὁ ἴδιος ἀνομολογεῖ τὴν ἰδεολογικὴν αὐτοῦ συγγένειαν πρὸς τὸν Bergson καὶ πρὸς τὸν Jaspers, εἰς οὓς προσθετέος πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ Πλάτων. Τὴν φιλοσοφίαν ἐκδέχεται ὡς «τὴν γνῶσιν τοῦ κόσμου ἀπὸ καὶ διὰ τοῦ ἀνθρώπου, τ.ἐ. ἀπὸ τοῦ θάθους τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως» (σ. 5). Τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἀληθινή αὐτοῦ σημασίᾳ εἶναι τὸ θεμελιώδες θέμα τῆς φιλοσοφίας, κατὰ τὸν Μπερδ. Ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία πρέπει κατ' αὐτὸν νὰ εἶναι διδασκαλία περὶ τῆς προσωπικῆς ὑπάρξεως (Personalismus) καὶ οὐχὶ περὶ ἀντικειμένων καὶ πραγμάτων. Τὸ δὲ παρὸν ἔργον αὐτοῦ ἀποτελεῖ δοκίμιον ἅμα μὲν «φιλοσοφικῆς Ἀνθρωπολογίας» ἅμα δὲ «νέας χριστιανικῆς Ἡθικῆς», Ἡθικῆς ἣτις ἔχει διέλθει διὰ μέσου τῶν προβλημάτων τῆς σκέψεως τοῦ Δοστογιέβσκη καὶ τοῦ Nietzsche (σ. 6). Ἡ Ἡθικὴ του διαφέρει πάσης ἐκ τῶν προτέρων (a priori) Ἡθικῆς, καθ' ἕσον θέτει ὡς θάσιν τὴν ἠθικὴν ἐμπειρίαν, ἣτις ἀποτελεῖ καὶ τὸ κέντρον πάσης γνησίας φιλοσοφίας κατ' αὐτόν, ἐνῶ δ' «Ἀπριωρισμός» σημαίνει κυρίως ἀρνησιν τῆς ἠθικῆς ἐμπειρίας. Αὐτὸς δὲν προτίθεται, λέγει, νὰ γράψῃ «τυραννικὴν τινα διατακτικὴν Ἡθικὴν», ἀλλὰ πειράσθαι νὰ παράσχω, μᾶλλον συγκεκριμένην διδασκαλίαν περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, περὶ τῆς ὑπάρξεως, τῶν σκοπῶν καὶ τῶν ἀξιῶν αὐτοῦ», Ἡ Ἡθικὴ δὲν πρέπει νὰ εἶναι μόνον θεωρητικὴ, ἀλλ' ἅμα καὶ πρακτικὴ, ἔθεν ἔπεται διὸ τὸ προφητικὸν στοιχεῖον εἶναι εἰς πᾶσαν γνησίαν Ἡθικὴν ἀπαραίτητον. Ἡ Ἡθικὴ εἶναι ἄξιολογία, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ παραμείνῃ μόνον τιαυτή, ἀλλὰ νὰ ἀποθῆ καὶ διδασκαλία περὶ τῆς ἀξίας ὡς δυνάμειος, δηλ. νὰ ἀποθῆ ὄντολογία (29). Ἐπὶ δὲ τούτοις ἡ Ἡθικὴ πρέπει νὰ ἀποθῆ προσωπικὴ, διότι ἡ πηγὴ αὐτῆς εἶναι κυρίως ἡ ζωὴ

καὶ οὐχὶ ἡ σχολικὴ σοφία. Ἡ ὑψίστη ἀξία κείται ἐπέκεινα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, κατὰ τὸν Μπερδ. διατελοῦντα ἐν τούτῳ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Nietzsche (31). Τὸ γεγονός τῆς ἠθικῆς ζωῆς μετὰ τῶν ἀξιολογικῶν αὐτῆς διακρίσεων καὶ ἐκτιμήσεων προϋποθέτει τὴν ἐλευθερίαν (33). Τὸ θεμελιωδέστατον δὲ τῶν ζητημάτων τῆς ἠθικῆς ἔγκειται ἐν τῷ καθορισμῷ τῶν σχέσεων μεταξύ τῆς ἐλευθερίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Κατ' οὐσίαν ἡ ἠθικὴ δὲν εἶναι ἄλλο τι, εἰ μὴ «διδασκαλία περὶ τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς κλήσεως τοῦ ἀνθρώπου» (38).

Τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν δὲν εὐρίσκει ἱκανοποιητικὴν λύσιν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς μοναρχικῆς ἢ αὐτοκρατορικῆς μονοθείας, καθ' ἣς στρέφεται: συνήθως ἡ ἀθεΐα, ἀλλ' ἐν τῇ χριστιανικῇ περὶ τριαδικοῦ Θεοῦ διδασκαλίᾳ, τοῦ Θεοῦ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς θυσίας, ἐνώπιον τοῦ ἐποίου ἡ ἀθεΐα ἀποβαίνει ἀνίσχυρος (45). Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου μόνον ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ μυστηρίου τῆς ἀγίας Τριάδος δύναται νὰ νοηθῇ, ὡς καὶ ἡ τραγωδία τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας μόνον ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ Σταυροῦ, δι' οὗ καὶ ὑπερνικᾶται αὕτη (53). Ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ θεανθρώπου Χριστοῦ ὑπάρχει ἡ λύσις τοῦ παραδόξου προβλήματος χάριτος καὶ ἐλευθερίας, τῆς σχέσεως τοῦ δημιουργοῦ καὶ δημιουργήματος (55). Ἐτερον θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς ἠθικῆς εἶναι ἡ διὰ τῆς ἀμαρτίας πτώσις, ἀνευ τῆς λύσεως τοῦ ἐποίου δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἡ ἠθικὴ. Μόνον ἡ χριστιανικὴ Ἀνθρωπολογία εἶναι διδασκαλία περὶ τοῦ ὀλοκλήρου ἀνθρώπου, περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ προορισμοῦ καὶ καθόλου εἰπεῖν περὶ τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ (78). Εἰς τὴν ἀνάδειξιν τῆς ἀξίας τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου, ἐν ἀντιθέσει μάλιστα πρὸς τὰς νεωτέρας προσπάθειάς πρὸς πλήρη κοινωνικοποίησιν αὐτοῦ, ἀφιεροῖ ὠραίας καὶ βαθυστοχάστους σελίδας (88—89) ὁ Μπερδιάγεβ. Θεμελιῶδες ζήτημα τῆς φιλοσοφικῆς Ἀνθρωπολογίας καὶ ἠθικῆς τυγχάνει τὸ «σεξουαλικόν». Τὸ δὲ ἠθικὸν καθήκον τοῦ ἀνθρώπου ἔγκειται οὐχὶ ἐν τῇ ἐκμηδενίσει καὶ καταστροφῇ τῆς σεξουαλικῆς ἐνεργείας, ἀλλ' ἐν τῇ ἀνυψώσει καὶ μετουσίωσει αὐτῆς εἰς δύναμιν δημιουργικῆν ἀξιών. Ἐτερον θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς Ἀνθρωπολογίας εἶναι τὸ περὶ «συνειδήσεως καὶ ὑποσυνειδήτου», εἰς ὃ ἐπίσης ἀφιεροῖ περισπουδάστους σελίδας μετὰ λεπτοτάτων παρατηρήσεων περὶ τῶν διαφόρων ψυχαναλυτικῶν συστημάτων (97—112). Ἡ ψυχανάλυσις καταντᾷ πολλάκις «ψυχολογία ἀνευ ψυχῆς». Μόνον, λέγει, ἡ χριστιανικὴ Ψυχολογία διαβλέπει μὲν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ τὸν θυδὸν τοῦ σκότους καὶ τῆς ἀμαρτίας, ἀλλ' ὅμως γινώσκει τὴν πηγὴν τοῦ κακοῦ καὶ ἀναγνωρίζει τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ (σ. 104).

Βαθυστοχάστους καὶ λεπτοτάτας ἰδέας εὐρίσκει ὁ ἀναγνώστης καὶ ἐν τῷ Β' μέρει τοῦ βιβλίου, ἐνθα ἐξετάζει α') τὴν ἠθικὴν τοῦ νόμου ἀπὸ τῶν κατωτάτων μέχρι τῶν ἀνωτάτων αὐτῆς βαθμίδων, εἰς ἃς συμπεριλαμβάνει καὶ τὴν λεγομένην αὐτόνομον ἠθικὴν τοῦ Καντίου (σ. 199—142), β') τὴν ἠθικὴν τῆς ἀπολυτρώσεως,

ὄφ' ἦν νοεῖ τὴν γησίαν κατ' αὐτὸν καὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, φίλων καὶ ἐχθρῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοσοῦτον παρανοηθεῖσαν εὐαγγελικὴν ἠθικὴν τῆς χάριτος (143—171) καὶ γ' τὴν ἠθικὴν τοῦ δημοουργεῖν, τὴν ἐνεργητικὴν ἠθικὴν, δι' ἧς πράγματι ἐλευθεροῦται ὁ ἄνθρωπος κατ' αὐτὸν (162—207).—Περὶ σπουδάστον τυγχάνει καὶ τὸ Γ' μέρος τοῦ διδλίου τούτου. Διὰ ζωηρότατων χρωμάτων καὶ πολλῆς ἐν γένει δυνάμειως ἀναδεικνύει τὴν τραγικότητα καὶ παραδοξότητα τοῦ ἠθικοῦ βίου καὶ τὸ μέρος διερ. διαδραματίζει τὸ ψεῦδος ἐν τῷ πνευματικῷ καὶ ἠθικῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Λεπτοτάτη μέχρις ὑπερβολῶν εἶναι καὶ ἡ κριτικὴ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς λεγομένης «καθαρᾶς συνειδήσεως», ὡς καὶ αἱ παρατηρήσεις αὐτοῦ περὶ ἀγωνίας, φρίκης, μελαγχολίας, ἀνίας καὶ φαντασιοσκοπίας καὶ περὶ ἀγάπης καὶ συμπαθείας. Ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι ἄλλο τι, εἰ μὴ ἡ διατήρησις τοῦ εἶναι ἐν τῇ ἑαυτοῦ πληρότητι καὶ αἰωνιότητι· ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πλατωνικὸν ἔρωτα στρέφεται πάντοτε πρὸς τὸ συγκεκριμένον, πρὸς τὴν προσωπικότητα, τὴν τεθεῖαν καὶ ἀνθρωπίνην, καὶ εἶναι πάντοτε δημιουργικὴ ζωή. Τοιαύτη δ' ἀγάπη εἶναι μόνον ἡ χριστιανικὴ (257)· τὸναντίον ἡ λεγομένη «ἀνθρωπιστικὴ» ἀγάπη ἀποτελεῖ ἀπάτην καὶ ψεῦδος, διότι ἀπευθύνεται μόνον πρὸς τὸν «μακρὰν» καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν «πλησίον» (160). Τῆς ἀγάπης διακρίνεται ἡ «συμπάθεια» καὶ «φιλευσπλαχνία», αἵτινες προϋποθέτουσι τὸ πάθημα, ἐν ᾧ ἡ ἀγάπη δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἄνευ παθήματος (261). Ἐντεῦθεν λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ προδῇ εἰς ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν τῶν παθημάτων, τοῦ πόνου, τῆς σκληρότητος καὶ τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ μίσους. Ἀκολούθως ἔμειλε περὶ «κράτους», «ἐπαναστάσεως» καὶ «πολέμου» (265—286) καὶ εἶτα περὶ τοῦ «κοινωνικοῦ προβλήματος» περὶ «ἐργασίας» καὶ περὶ «τεχνικῆς» (280—311). Τὸ κράτος εἶναι ὁ ὄργανότης τοῦ φυσικοῦ χάους τοῦ δημιουργηθέντος διὰ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Τὸ οὐσιῶδες αὐτοῦ γινώρισμα εἶναι ἡ ἰσχύς καὶ ἡ βία, ἐνῶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ γινώρισμα εἶναι ἡ χάρις καὶ ἡ ἀγάπη. Τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα τοῦ «κράτους» εἶναι ἡ σχέση αὐτοῦ πρὸς τὴν προσωπικότητα, μεταξὺ τῆς ὁποίας καὶ ἐκείνου ὑφίσταται πάντοτε τραγικὴ σύγκρουσις (267). Τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα ἔχει τὴν πηγὴν αὐτοῦ ἐν ταῖς λόγοις τοῦ Θεοῦ «ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου φαγῆ τὸν ἄρτον σου» (Γεν. γ' 19). Ἐντεῦθεν καὶ ἡ καθολικὴ σπουδαιότης τῆς ἐργασίας καὶ ἡ διπλῆ αὐτῆς σημασία διὰ τὸν θίον (286). Ἡ ἐργασία εἶναι ἅμα μὲν προῖδον κατάρτας, ἅμα δ' εὐλογία Θεοῦ ἐνεχούσα ἀπολυτρωτικὴν διὰ τὸν ἄνθρωπον δύναμιν, ὡς καὶ ἡ παιδοποιεῖα διὰ τὴν γυναῖκα. Ἡ τεχνικὴ εἶναι ἀποκάλυψις τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμειως, καὶ τῆς βασιλικῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐξ ἄλλου τὰ ἐπακόλουθα τῆς «τεχνικῆς» ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ τῷ ἠθικῷ βίῳ εἶναι διαφορούμενα. Ἀφ' ἑνὸς μὲν σημαίνει αὕτη τὴν ὑλοποίησιν καὶ μηχανοποίησιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ἐξασθένισιν τῆς πνευματικότητος. Ἐξ ἄλλου ὅμως ἀποτελεῖ αὕτη ἀπομάκρυσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς βλῆς καὶ τῆς σαρκὸς καὶ καθιστᾷ εὐκολωτέραν τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ πνεύματος. Ἡ λύσις ὅμως τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος δὲν ἐγκτεται

ἐν αὐτῇ, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ (301). Ἀπειροτάτας, ἂν καὶ πολλάκις μονομερεῖς ὑπὲρ τῆς προσωπικότητος παρατηρήσεις ποιεῖται ἔπειτα ὁ Μπερδ. καὶ ἐπὶ τοῦ σπουδαιότητος προβλήματος περὶ τῆς σχέσεως τῶν φύλων, περὶ γάμου καὶ ἔρωτος (311—324), ὡς καὶ περὶ τοῦ ἰδανικοῦ προσρισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου (325—332). Ὁ Μπερδ. ἀγαθὸν μόνον ἐν τῷ «δημιουργεῖν», ἐν τῷ πραγματοποιεῖν τὸν προσρισμόν, διὰ μέσου τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δεδομένων εἰς τὸν ἀνθρώπον δώρων, ἐμβλέπει· τὸ ἰδανικὸν τοῦ πλήρους καὶ τελείου ἀνθρώπου.

Τέλος εὐνόητον τυγχάνει τὸ διαφέρον ὅπερ προκαλεῖ τὸ Δ' μέρος τοῦ βιβλίου, τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὴν «ἐσχατολογία», ὅπερ θέμα μόνον ὡς ἐν παρόδῳ θίγεται συνήθως ἐν ταῖς φιλοσοφικαῖς Ἠθ. καίς. Καὶ ἔμως τὸ πρόβλημα τοῦ θανάτου δὲν εἶναι μόνον μεταφυσικόν, ἀλλ' ἔμω καὶ ἠθικόν, ὡς ὀρθῶς ἀνεληφθῆ τὸ πρᾶγμα ἐ Κierkegard καὶ ὁ Heidegger. Τὸ νόημα τοῦ θανάτου ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ αἰωνιότης δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ ἐν τῷ χρόνῳ, διότι θάνατος σημαίνει ἀρνησιν τῆς αἰωνιότητος (337). Τοῦτον ὑπέστη καὶ ὁ θεάνθρωπος Σωτῆρ καὶ οὕτως ἐξηγγίασεν αὐτόν, ἀλλ' ἔμω καὶ ὑπερνίκησεν αὐτόν διὰ τῆς ἀναστάσεως (339). Ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἀγὼν ἐναντίον τοῦ θανάτου ἐν ὀνόματι τῆς αἰωνίου ζωῆς (340). Τοῦτο ἀποτελεῖ καὶ τὸ νόημα τῆς ἀσκήσεως. Ὁ Μπερδ. εἶναι θιασώτης τῆς ἰδέας περὶ προσωπικῆς ἀθανασίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς θιασώτας τῆς πανθεΐας καὶ πολλοὺς τῆς ἰδεοκρατίας (343 ἐξ.). Ἐξ ἄλλου ἔμω πλατωνίζων καὶ ἐνταῦθα δέχεται τὴν προπαραξιν τῶν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθεισῶν ψυχῶν (346). Ἐπίσης ὁ Μπερδ. συμμερίζεται τὴν χριστιανικὴν πίστιν εἰς τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, ἣν προσπαθεῖ νὰ ἐξιδανικεύσῃ (347 ἐξ.). Ἡ ἐσχάτη ἔμω καὶ ὀριστικὴ νίκη δὲν εἶναι ἡ κατὰ τοῦ θανάτου, ἀλλ' ἡ κατὰ τοῦ ἄδου, ἣτις ἀνήκει εἰς τὴν αἰωνιότητα (355). Τόσον δ' ὁ ἄδης ὅσον καὶ ὁ θάνατος ἀποτελεῖ θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς, ἣτις οὐδὲν ἐπεδείκνυε πρὸς τοῦτο διαφέρον, ἐνῷ ἄνευ αὐτοῦ αἱ ἠθικαὶ παρατηρήσεις παραμένουσιν ἐπιπόλαιαι (357).

Ἡ ἰδέα περὶ ἄδου εἶναι ὄντολογικῶς συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἰδέας περὶ ἐλευθερίας καὶ προσωπικότητος. Ὁ ἄδης ἀποτελεῖ αἷτημα τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας (358)· ἐπίσης καὶ ὁ παράδεισος. Τόσον ἔμω ὁ ἄδης ὅσον καὶ ὁ παράδεισος ἀποτελοῦσι κατὰ τὸν Μπερδ. σύμβολα καὶ δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἀντικειμενικῇ πραγματικότητι, εἰμὴ μόνον ἐν τῇ ὑποκειμενικῇ σφαίρα. Ἄδης εἶναι ἡ κατάστασις τῆς ψυχῆς τῆς ἀδυνατατούσης νὰ ἐξέλθῃ ἐξ ἑαυτῆς. Εἶναι ὁ ἀκρότατος ἐγωκεντρισμός, ἡ κακὴ μόνωσις, ἡ ὀριστικὴ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπομάκρυνσις (371). Ἡ ἀνηλεεστάτη κρίσις εἶναι ἡ τῆς ἰδέας συνειδήσεως, ἣτις ἀποτελεῖ καὶ τὴν βάσανον τοῦ ἄδου. Ὁ ἄδης ἔμω ἀνήκει εἰς τὸν χρόνον. «Αἰώνιος ἄδης» ἀποτελεῖ σχῆμα ὀξύμωρον, κατὰ τὸν Μπερδ., καὶ σημαίνει ἔλλειψιν πίστεως εἰς τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ τοῦ νικητοῦ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ Ἄδου (366. 375). Ἡ ἀπὸ τοῦ Ἄδου λύτρωσις μόνον ἐν τῷ Χριστῷ εἶναι δυνατὴ (376). Τέλος ἀναμολογεῖ, ὅτι ὁ ἄδης εἶναι τὸ ὕψιστον

H. Junker, Untersuchung über literarische u. exegetische Probleme des Buches Daniel. Bonn (P. Hanstein) 1932 (σελ. 109).

Γνωστὸν τυγχάνει ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ Δανιήλ, λόγῳ τοῦ σπουδαιότητος αὐτοῦ χριστολογικοῦ καὶ ἑσχατολογικοῦ καὶ καθόλου εἰπεῖν θεολογικοῦ περιεχομένου, εἶναι ἐκ τῶν μάλιστα περισπουδάστων, ἀλλὰ καὶ μάλιστα περιμαχῆτων βιβλίων τῆς Π. Δ., ἰδίᾳ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ἀφ' οὗ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἀπέλαυσε μεγίστου κύρους ἔν τε τῇ Συναγωγῇ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐπὶ μακρὸν ἀπετέλεσε τὴν θάσιν τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, ἦλθεν ἔπειτα ἡ ὀρθολογιστικὴ κριτικὴ, ἵνα μειώσῃ τὸ κύρος τοῦτο ἰσχυριθεῖσα, ἐπὶ τῇ θάσει ἀμφιδόλου ἀποδεικτικῆς δυνάμεως κριτηρίων, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον εἶναι ψευδελίγραφον συγγραφὴν ὑπὸ ἀγνώστου ζηλωτοῦ Ἰουδαίου μόλις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μακκαθαϊκῆς ἐξεγέρσεως, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς παραμυθίας τῶν ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς καταδιωκομένων ἑθροήσκων. Ἄλλ' ἐν ᾧ πάλιν ἡ τοιαύτη κριτικὴ ἐδέσποσεν κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὐ μόνον οἱ πλεῖστοι τῶν διαμαρτυρομένων ἐξηγητῶν νὰ ἀσπασθῶσι τὰ πορίσματα αὐτῆς, ἀλλὰ νὰ ἀναγκασθῶσι καὶ ἑνιοὶ τῶν ῥωμαιοκαθολικῶν ἐξηγητῶν νὰ προδῶσιν εἰς τινὰς παραχωρήσεις πρὸς αὐτήν, χωρὶς οὐδεὶς τῶν τελευταίων νὰ ἀρνηθῇ τὴν προφητικὴν τοῦ βιβλίου ἀξίαν, ὅμως κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη παρατηρεῖται καὶ ἐνταῦθα ἀνάγηψις μετὰ τάσεων ἐπιστροφῆς πρὸς τὴν παράδοσιν, σειρᾶς ὄλης διαπρεπῶν καὶ δῆ καὶ φιλελευθέρων κριτικῶν (Hölscher, Haller, Noth, Baumgartner, Eissfeldt κ. ἄ.) ἀναγνωρίζουσης ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον παλαιὸν ὕλικόν, πρὸ παντὸς μὲν ἐν τῷ ἱστορικῷ μέρει τοῦ εἰρημένου βιβλίου, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς τοῖς ὁράμασιν αὐτοῦ, μάλιστα ἐν τῷ ζ' κεφ.

Ἀκριβῶς δὲ τὴν ἐπέκτασιν τῆς θέσεως ταύτης καὶ ἐν ὄλῳ τῷ δ' μέρει τοῦ βιβλίου (κεφ. η'—ιβ') ἀνέλαθεν ἐν τῇ μετὰ χεῖρας πραγματεῖᾳ μετὰ ἀσχύς ἐμβριθείας ὁ Γερμανοκαθολικὸς καθηγητῆς τῆς Π. Δ. *Junker*, οὗτις περισπούδαστα ἔργα ἐβιβλιογραφήσαμεν καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τε τῶν στηλῶν τούτων καὶ ἀπὸ τῶν τῆς «Νέας Σιών». Κατόπιν παμμεροῦς καὶ διουνοχιστικῆς ἐξετάσεως τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου τούτου ἀνατρέπων τὰς ὑπὸ τῆς ὀρθολογιστικῆς κριτικῆς μέχρι τοῦ Gunkel καὶ ἐπέκεινα δοθείσας παρερμηνείας αὐτοῦ, ὑποστηρίζει δι' ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων, ἀξιοθέντων πολλῆς προσοχῆς καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Eissfeldt (Einleitung σ. 572), ὅτι οὐ μόνον ἐν τῷ α' ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ δ' μέρει τοῦ βιβλίου ὑπάρχει ὕλικόν, ὅπερ κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ θεωρηθῇ πολὺ παλαιότερον τῆς μακκαθαϊκῆς ἐξεγέρσεως καὶ ὅπερ ἄριστα προσαρμόζεται εἰς τὸ πλαισίον τῆς ἐποχῆς τῆς ἀιχμαλωσίας, ἐν ᾗ ἔζησεν ὁ Δανιήλ. Ἐπίσης ὑποστηρίζει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἰδεῶν τοῦ βιβλίου ἀπὸ περσικῶν καὶ ἄλλων ἐπιδράσεων. Ἡ πραγματεία αὕτη μαρτυροῦσα περὶ τῆς εὐρυμαθείας καὶ τῆς κριτικῆς δξυνοίας τοῦ συγγραφέως περιποιεῖ πράγματι τιμὴν εἰς τὴν ῥωμαιοκαθολικὴν ἐξηγητικὴν ἐπιστήμην.

μυστήριον, ὅπερ δὲν ἐπιδέχεται ὀρθολογισμόν. Ἡ μυστικὴ ἀποφατικὴ περὶ Θεοῦ γνώσις ἀγνοεῖ τὸν ἄδην, ὃν γινώσκει μόνον ἢ καταφατικὴ καὶ ὀρθολογιστικὴ περὶ Θεοῦ γνώσις. Ὁ ἄδης δὲν εἶναι θρίαμβος τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῦ Σατανᾶ, τοῦ μὴ εἶναι. (378) Ὡς π α ρ ἄ δ ε ι σ ο ς θεωρεῖται συνήθως ἡ ἐπιστροφή εἰς τὴν παλαιὰν ἐκείνην μακαριότητα, μὲ τὴν ὁποίαν ἤρχισεν ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου. Ἄλλ' ὁ παράδεισος ὁ ἐν τῷ τέλει τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου εἶναι ῥιζικῶς διάφορος τοῦ πρώτου ἐκείνου, τοῦ πρὸ τῆς πτώσεως. Ὁ νέος παράδεισος θὰ φέρῃ τὰ ἴχνη τῆς γνώσεως τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν παντοίων δοκιμασιῶν. Θὰ εἶναι παράδεισος μετὰ τὴν πείραν τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς διὰ τοῦ Θεανθρώπου ἀπολυτρώσεως (382). Ὁ παράδεισος κεῖται ἐπέκεινα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ἄρα δὲν θὰ εἶναι βασιλεία τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῇ συνήθει τῆς λέξεως ἐννοία, ἀλλὰ βασιλεία τοῦ ὕ π ε ρ α γ α θ ο ῦ. Ὁ παράδεισος εἶναι θέσις τῆς δημιουργίας. Καὶ αὐτόν, ὡς καὶ τὸν ἄδην, μᾶλλον ἀποφατικῶς ἢ καταφατικῶς δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν. Ἡ καταφατικὴ περὶ τοῦ παραδείσου γνώσις προκαλεῖ ἀθεραπεύτους ἀντιφάσεις, διότι αἱ κατηγορίαι τοῦ παρόντος βίου μεταφέρονται εἰς τὸν ἐπέκεινα (384). Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἄδην, ὁ παράδεισος ἀνήκει εἰς τὴν αἰωνιότητα καὶ ἢ ἐν αὐτῇ ζωῇ θὰ σημαίνῃ πρὸ παντὸς νίκην κατὰ τοῦ βασανίζοντος τὴν παροῦσαν ζωὴν χ ρ ὀ ς ο υ, ἅμα δὲ καὶ ὑπερνίκησιν τοῦ κακοῦ, ὁ κατὰ τοῦ ὀπίου ἀγῶν πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐπιγείων προσπαθειῶν ἡμῶν.

Τοιοῦτο τὸ περιεχόμενον τοῦ νέου περισπουδάστου φιλοσοφικοῦ ἔργου τοῦ Μπερδιάγεθ, ὅπερ διακρίνεται, ὡς καὶ τὰ ἄλλα ἔργα αὐτοῦ, διὰ τὴν διαλεκτικὴν του ὕψην καὶ τὸ ἀφορισματικὸν ἅμα καὶ δηκτικὸν ὕψος, ἐν συνδυασμῷ μεθ' ἱκανῆς διὰ τοιαῦτα ἔργα σαφηνείας. Καὶ ἐκ τῆς ἀδρομεροῦς δὲ ταύτης περιλήψεως, ἐν ἣ προσεπαθήσαμεν νὰ ἀναδείξωμεν τὰς κυριώτερας ἰδέας τοῦ ἐν λόγῳ φιλοσόφου, ἅμα μὲν θὰ ἐμόρφωσεν ὁ ἀναγνώστης εἰκόνα τινὰ περὶ τῆς φιλοσοφικῆς κατευθύνσεως αὐτοῦ, ἦν καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας βιβλιοκρισίας ὑπεδηλώσαμεν, ἅμα δὲ θὰ ἀντελήφθῃ τὴν σπουδαιότητα τοῦ μετὰ χεῖρας ἔργου. Πρόκειται, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, περὶ «δοκιμίου χριστιανικῆς φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς», ἧς χαρακτηριστικὰ ἀπὸ ἰδεολογικῆς ἐπόψεως γνωρίσματα εἶναι ἡ ὑπερέξασις τῆς π ρ ο σ ω π ι κ ὴ τ η τ ο ς (Personalismus) ἀφ' ἐνὸς καὶ ὁ πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον προσανατολισμὸς ἀφ' ἑτέρου, προσανατολισμὸς ἐπιηραζόμενος ὑπὸ τῶν φιλοσοφικῶν προϋποθέσεων τοῦ συγγραφέως, ὅστις ὡς χριστιανὸς δὲν θέλει νὰ λησμονήσῃ τὸν φιλόσοφον, ὅπως καὶ ὡς φιλόσοφος δὲν θέλει νὰ λησμονήσῃ τὸν χριστιανόν. Ὅσα δὲ καὶ ἂν εἶναι ταῦ σημεῖα, ἐφ' ὧν θὰ διαφωνήσῃ καὶ ἐφ' ὧν θὰ ἔχῃ τὰς ἐπιφυλάξεις του ὁ ὀρθόδοξος ἀναγνώστης, ἅμα δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἐκφράσῃ τὸν θαυμασμόν του πρὸς τὸν σοφὸν ἄνδρα, ὅστις μετὰ τοσαύτης ἐμβριθείας καὶ τηλικαύτης δυνάμεως ἀγωνιζόμενος ἐπὶ τῶν ἐπάλλεων τῆς χριστιανικῆς ἰδεολογίας προσπαθεῖ, ὡς ἄλλος Φίλων καὶ ἄλλος Ὀριγένης, νὰ συμδιβάσῃ τὸ περιεχόμενον τῆς θείας ἀποκαλύψεως πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν καὶ τἀνάπαλιν. Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Fr. Nötscher, Das Buch Jeremias übersetzt u. erklärt. Bonn (Hanstein) 1934 (σελ. XIII+378).

Τὸ παρὸν ὑπόμνημα τοῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Βιέννης καθηγητοῦ τῆς Π. Δ. ἀφιερωμένον εἰς τὸ προφητικὸν βιβλίον τοῦ μεγάλου Ἱερεμίου, ἀνήκει εἰς τὴν ἐπανειλημμένως ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων μνημονευθεῖσαν ὑφ' ἡμῶν σειρὰν ῥωμαιοκαθολικῶν ὑπομνημάτων εἰς τὴν Π. Δ., τὴν ὑπὸ τοῦ ἐν Βόννη ἐκδοτικοῦ οἴκου Hanstein ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Feldmann ἐκδιδομένην. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ (σ. 1—26) ἐξετάζεται ἡ ἐποχὴ τοῦ προφήτου, ὁ βίος καὶ ἡ δράσις αὐτοῦ καὶ τὰ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ (κεῖμενον, γένεσις, ὕφος καὶ μορφή) καὶ ἡ βιβλιογραφία κατ' ἐκλογὴν. Ἐπακολουθεῖ ἡ ἐρμηνεῖα περιέχουσα τὸ κεῖμενον ἐν γερμανικῇ μεταφράσει καὶ σύντομα μὲν, ἀλλὰ θαψιλῇ φιλολογικῶν, ἱστορικῶν καὶ θεολογικῶν σχόλια, προῖον μελέτης συμπάσης τῆς ὑπαρχούσης νεωτάτης φιλολογίας ἐπὶ τοῦ σπουδαιωτάτου βιβλίου τῆς Π. Δ. καὶ ἰδίως ἐπισταμένης ἐρεῦνης αὐτοῦ. Καθόλου εἰπεῖν ἡ ἐνταῦθα παρεχομένη ἐξήγησις, καίπερ ἀποβλέπουσα πρὸ παντός εἰς τὸ ἱερατεῖον καὶ τοὺς ἀνεπτυγμένους εὐσεβεῖς λαϊκούς, ἐφ' ᾧ καὶ ἐπιμένει ἰδιαζόντως εἰς διακρίβωσιν καὶ ἀνάδειξιν τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν τοῦ Ἱερεμίου, οὐχ ἦρτον ἄνωγς ἐκανοποεῖ ἀρκούντως καὶ τοὺς εἰδικούς ἐρευνητάς καὶ παρέχει σοδαρὰν συμβολὴν εἰς τὴν διευκρίνησιν τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων προβλημάτων τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου. Οὕτω δὲ τὸ μετὰ χεῖρας ὑπόμνημα καταλαμβάνει νῦν τὴν πρέπουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν εἰς τὸν Ἱερεμίου νεωτέρων ὑπομνημάτων τῶν Giesebrecht, Duhm, Cornill καὶ Volz ἀφ' ἐνός καὶ τῶν Condamin καὶ Ricciotti ἀφ' ἑτέρου.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΕΙΩΤΗΣ

Revue Biblique Ἐξεδόθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 3 τεῦχος τοῦ 45 ἔτους (1936) τοῦ γνωστοῦ τούτου ὀργάνου τῆς ἐν Ἱερουσαλήμ σχολῆς βιβλικῶν σπουδῶν, περιέχον ἀξιολόγους μελέτας τοῦ Lagrange (περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Fr. Mauriac), τοῦ Braun (περὶ τῆς ταφῆς τοῦ Ἰησοῦ), τοῦ Devreesse (περὶ παλαιῶν Ἑλλήνων ὑπομνηματιστῶν τῆς Ὀικτατεύου), κριτικὰ σημεῖωματα, χρονικὰ καὶ βιβλιοκριτικὸν καὶ βιβλιογραφικὸν δελτίον.

Π. Ι. Μ.

Tillmann Fritz: Die Verwirralichung der Nachfolge Christi. Die Pflichten gegen Gott, (Handbuch der katholischen Sittenlehre. Band. VI, 1). Druck u. Verlag L. Schwann. Düsseldorf. 1935. s. 316. Br. RM. 10. Geb. RM. 12.

Τοῦ ἀπὸ τριετίας ἐκδιδομένου τετρατόμου ἠθικοῦ ἔργου, αὐτινος πρὸ μακροτέρου ἐξεδόθησαν ὁ τρίτος καὶ δεύτερος τόμος, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἐν τῇ «Θεολογίᾳ» (MZ', 1934 καὶ N', 1935) ἐτέθη εἰς κυκλοφορίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος ἔτους τὸ πρῶτον μέρος τοῦ τετάρτου τόμου, ὅπερ συνεγράφη παρὰ τοῦ ἰδίου ἐκ τῶν συνεργατῶν τοῦ ἔργου ἐκδότου καθηγητοῦ κ. Fr. Tillmann.

Ὁ λ. συγγραφεὺς καὶ τοῦ τόμου τούτου ἐχόμενος σταθερῶς τῆς ἀπόψεως, ὅτι ἡ ἠθικὴ διδασκαλία δὲν ἀποτελεῖ ὑπόθεσιν τῶν θεολόγων

μόνον καὶ κληρικῶν, ἀλλ' ἀποβλέπει εἰς πάντα χριστιανόν, ἐξέρχεται πῶς τῶν πλασιῶν τῆς ἄχρι τοῦδε κρατησάσης ἐν τοῖς ἠθικοῖς συγγράμμασι παραδόσεως ὡς πρὸς τὴν μορφήν τῆς κατανομῆς τοῦ ἠθικοῦ ὕλικου, ἐκτίθησι καὶ ἀναπτύσσει τὸ ἰδεῶδες τοῦ χριστιανικοῦ βίου ἐν τῷ ἐποικοδομητικῷ χαρακτῆρι αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεντρικὴν ἰδέαν τῆς πραγματοποιήσεως τῆς μιμήσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἐν τῷ προηγθέντι τρίτῳ τόμῳ ὑποδηλουμένης τῆς διαπραγματεύσεως τῆς ἠθικῆς ὡς ἀρετολογίας μᾶλλον καὶ οὐχὶ ὡς ἁμαρτολογίας συνωψίσθη τὸ ἠθικοθρησκευτικὸν πρόβλημα ὑπὸ τὴν θετικωτέραν δάσιν τῆς δυνατῆς πραγματώσεως τοῦ ἠθικοῦ ἰδεώδους οὐχὶ ὡς θεωρητικῆς τινας ἀφηρημένης ἐννοίας, ἀλλ' ὡς ζώσης πραγματικότητος δειχθείσης ἐν τῷ ἱστορικῷ ἐνανθρωπήσαντι Θεῷ, ὡς τοῦτο Γραφή καὶ Χριστιανικῇ παράδοσις παρέδωκαν πρὸς μίμησιν εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἐν τῷ νέῳ τούτῳ μέρει τοῦ ὅλου ἔργου μετὰ τῆς αὐτῆς πρωτοτυπίας καὶ συνθέσεως ἐν τῇ διατάξει τῆς ὕλης ἐπιζητεῖται ἡ εὐρεσις τῶν τρόπων πρακτικῆς ἐφαρμογῆς ἐν τῇ μιμήσει τοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ τὸ πραγματοποιήσιμον ταύτης δὲν εἶναι τι μελλοντικόν, ἀλλ' ἐκάστοτε παρὸν ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀναγεννωμένων, ἐφ' ὅσον «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ἡμῶν ἐστίν» (Λουκ. ιζ', 21) καὶ Ἐκείνος, ὡς «ἡ Ζωή» ὑπῆρξε «τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων» (Ἰω. 1,4), ἵνα «ἡμεῖς ἐν τῷ Φωτί περιπατῶμεν» (Α' Ἰω. 1,7).

Ὡς εἰσαγωγή τοῦ τμήματος τούτου προτάσσεται σαφεστάτη καὶ ἐπακριβῆς δικαιολογία τῆς τηρηθησομένης ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς ὕλης διατάξεως. Ἡ ἰδέα τῆς μιμήσεως τοῦ Χριστοῦ ἐμφαίνεται πρὸ ἐκάστου ὡς ἄμεσος ἀπαιτήσις μιᾶς διαρκoῦς συνειδητῆς προσπάθειας πρὸς πραγμάτων αὐτῆς, ἀνάλογον πρὸς τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ σύνολον ψυχολογικὴν κατὰστασιν ὑπὸ γνῶμονα τὸν αἰωνίου κύρους ἐν τῇ μεταφυσικῇ αὐτοῦ δάσει ἠθικὸν κανόνα. Πλὴν ἡ ἠθικοθρησκευτικῇ ζωῇ ἐνὸς ἐκάστου ἀναπτύσσεται καὶ κινεῖται ἐντὸς τριπλοῦ οὕτως εἰπεῖν κύκλου, ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ὁποῦ ἴσταται ἐκάστοτε ὁ Θεός, ὁ ἴδιος καὶ ὁ συνάνθρωπος. Ἐν τῇ τριπλῇ δὲ ταύτῃ ἀναφορᾷ εὐρίσκει τὰς ἐμφαντικωτέρας ἐκδηλώσεις αὐτοῦ ὁ ὑπερφυσικὸς βίος τοῦ χριστιανοῦ, ὅστις βασικῶς ἐποικοδομεῖται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βίου, ὡς τοῦτον ὁ Θεὸς ἠθέλησε καὶ ἐν τῇ τάξει τῆς Δημιουργίας ἐπραγμάτωσεν. Ἐνταῦθα δὲ ἀκριβῶς κεῖται ἡ ἀποστολή, ἣν ὁ μιμητῆς τοῦ Κυρίου ἔχει νὰ πληρῶσῃ ἀπὸ τοῦ πνεύματος Αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον «Τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν» (Ρωμ. 8,16) καὶ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα Αὐτοῦ «δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἐπακολουθήσωμεν τοῖς ἴχνεσιν Αὐτοῦ» (Α' Πέτρ. 2,21).

Ἡ πρώτη δὲ καὶ βασικὴ ἀναφορὰ εἶναι ἡ ἐπὶ τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ σκοπός, τὸ περιεχόμενον παντὸς τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ βίου ἀπὸ καταγωγῆς καὶ ἀρχῆς συναπαρτίζονται εἰς ἀδιαίρετον ἐνότητα. Ἡ παρ' Αὐτοῦ δωρηθεῖσα ἐκάστῳ φυσικὴ καὶ ὑπερφυσικῇ ζωῇ, «ἐν Αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν» (Πραξ. 17,28) ἀπαιτεῖται παρ' Αὐτοῦ ἐν προσωπικῇ δλοκληρωτικῇ πληρῶσει καὶ ἠθικῇ τελειότητι. Οὕτω δὲν παραμένει πλέον ὁ ἀγαθὸς Δωροδότης Πα-

τῆρ ἐκάστου, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπαιτητῆς Θεός, διότι τοῦτο ἄλλως τε ζητεῖ ἢ ἠθικὴ τάξις, ἐμφανίζεται δὲ καὶ ὡς τὸ ἐσωτερικωτάτης ὕψις αἰτήματα τῆς συνόλου ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Πλὴν πάντα τὰ καθήκοντα ἔναντι τοῦ Θεοῦ ἀποκορυφοῦνται κατὰ τὴν ῥητὴν καὶ σαφῆ διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου ἐν τῇ ἐντολῇ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ «ἐξ ὅλης τῆς καρδίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας». (Λουκ. 10,27).

Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἀναφορᾷ, τῇ ἐφ' ἑαυτόν, καθίσταται ὁ χριστιανὸς ἐνσυνειδητὸς κυρίαρχος τῆς ἠθικοθρησκευτικῆς κληρονομίας, τῆς θεώσεως αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐνταῦθα ἀντιλαμβάνεται πασιφανῶς τὴν πληθὺν τῶν σωματικῶν, πνευματικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἀγαθῶν, ὧν τιμὴ γίνεται: ταπεινὸς παραλήπτης, ἀναγνωρίζει τὴν ἰδιαίτεράν αὐτῶν ἀξίαν, τὰς ἐν αὐτοῖς περιεχομένας ἀπαιτήσεις καὶ τὰ βαθύτερα νοήματα καὶ θέον νὰ συναισθάνηται: ἐν εὐθύνη τὴν ἐπιτακτικὴν ὑποχρέωσιν νὰ καλλιεργῇ ταῦτα κατὰ τὸ ἀνώτερον θέλημα τοῦ Θεοῦ, νὰ πληροῖ ταῦτα πρὸς τὸν καθαγιασμὸν αὐτῶν διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ καθιστᾷ ταῦτα ὑπηρετικὰ τοῦτο μὲν πρὸς δόξαν Θεοῦ, τοῦτο δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ βλοκκληρώσεως ἐν τῷ Θεῷ. «Ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡσπερ ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν» (Ματθ. 5,48). Ἐν τῇ ἐντολῇ τῆς χριστιανικῆς πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπης ἐκάστου εὖρον πάντα τὰ προβλήματα ταῦτα, αἱ ἀπαιτήσεις καὶ τὰ καθήκοντα τὴν περιεκτικωτέραν ἔκφρασιν αὐτῶν.

Ἐκ δὲ τῆς τρίτης ἀναφορᾶς πρὸς τὸν πλησίον ἐκπηγάζουσιν ἐν ἀνυπεριβλέπτῳ πλούτῳ καὶ ἐν διαρκῶς νέαις μορφαῖς καὶ τύποις τὰ κοινωνικὰ καθήκοντα καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀρεταί. Διότι ὑπὸ τὸν πλησίον δὲν νοεῖται ἀπλῶς ὁ συνάνθρωπος ὡς πρόσωπον, ἀλλὰ πολλῶν μᾶλλον οὗτος ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἕτερον πάντα, τὸν φέροντα ἐν ἑαυτῷ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ κληθέντα πρὸς τὴν υἱοθεσίαν τοῦ Πατρὸς, ἐν τῇ θέσει αὐτοῦ ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης Κοινωνίας καὶ τῶν κοινωνικῶν αὐτοῦ συνδέσμων. Διότι ἡ σχέση πρὸς τὸν συνάνθρωπον ἄρχεται μὲν παρ' αὐτῷ, πλὴν πληροῦται ἐν τοῖς διαφορῶς κοινωνικοῖς ὀργανισμοῖς ἀπὸ τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας μέχρι τοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἐνταῦθα δύναται τις ἐν τῇ ἐντολῇ τῆς ἀγάπης νὰ ἀνεύρη τὴν ἐπιτυχῆ σύνοψιν πάντων τούτων τῶν κοινωνικῶν καθηκόντων, ἐφ' ὅσον πάντα ταῦτα κέκηνται ἐν αὐτῇ οὐ μόνον τὴν βαθυτέραν αἰτίαν εἶτε θέσει εἶτε κατ' ἄρνησιν, ἀλλὰ καὶ μάλιστα τὴν ἐποποιούσαν καὶ μορφοποιητικὴν αὐτῶν δύναμιν καὶ ἰσχύον.

Οὕτω συναπαρτίζεται ἡ πολυεῖδεια αὕτη τοῦ ἠθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ βίου ἀδιάστως δὲ καὶ φυσικῶς εἰς τοὺς τρεῖς κύκλους καθηκόντων ἔναντι τοῦ Θεοῦ, ἔναντι ἑαυτοῦ καὶ ἔναντι τοῦ πλησίον. Πλὴν πάντα τὰ καθήκοντα ταῦτα ἴστανται πλησίον ἀλλήλων οὐχὶ ξένα καὶ στερρούμενα ἐσωτερικῆς συναφείας, πολλῶν πλέον ἀποτελοῦσιν ἐν τῷ πνεύματι καὶ τῇ μιμῆσει τοῦ Χριστοῦ ἐσωτερικὴν καὶ ζῶσαν ἐνότητά, ἐφ' ὅσον εὐρίσκουσιν ἐν τῇ θελήσει τοῦ Θεοῦ τὴν κυρίαν αὐτὴν πηγὴν καὶ ἐν τῇ ἀγάπῃ πρὸς Αὐτὸν τὸ οὐκὶν καὶ καθ' ἑαυτὸ αἷτιον. Οὕτω

καὶ τὰ καθήκοντα πρὸς ἑαυτοὺς καὶ πρὸς τὸν ἕτερον, πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ πρὸς τὸ Κράτος εἶναι τελικῶς καὶ κυρίως καθήκοντα ἔναντι τοῦ Θεοῦ, Ὅστις μόνος δύναται νὰ δημιουργήσῃ ἠθικοθρησκευτικὴν δέσμευσιν καὶ νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν πρὸς αὐτὴν συμμόρφωσιν. Ἡ πραγματικὸς τῆς μιμήσεως τοῦ Χριστοῦ ἐμφανίζεται οὕτω ὡς ἐνότης καὶ ὡς τοιαύτη ἐκτίθεται ἐν τῇ τριπλῇ οἰονεὶ ἐκ τεχνικῶν ὑπαγορεύσεων προερχομένη ἐκδοχῇ αὐτῆς.

Ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ μέρει ἐξετάζονται τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα. Ἐξεταζομένων προεισαγωγικῶς ἐν γενικωτέραις γραμματικῶς τοῦ περὶ εὐσεβείας ὡς μονίμου καταστάσεως κεφαλαίου μετὰ ἰδιαιτέρας παραγράφου, ἐν ἣ ἐπιτυχῶς γίνεται ὁ λόγος περὶ τῶν χαρακτηριστικῶν ἐν τῇ εὐσεβείᾳ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Παύλου καὶ τῶν παρουσιαζομένων κατ' ἀνάγκην διαφορῶν τοῦ μὲν μὴ ὄντος ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ, ὑπὸ τὴν ἐνοχίᾳ καὶ μὴ δεομένου δι' ἑαυτὸν τῆς λυτρώσεως, τοῦ δὲ διαρκῶς ἀνακρινόμενου ὑπὸ τοῦ Κυρίου» (Α' Κορ. 4,4).

Ἐπακολουθεῖ ἡ εἰς δύο κεφάλαια διαπραγματεύσις τοῦτο μὲν τῷ ζητήματι περὶ τῶν τριῶν βασικῶν ἀρετῶν (πίστεως, ἐλπίδος καὶ ἀγάπης), τοῦτο δὲ τοῦ θέματος τῆς πρὸς τὸν Θεὸν λατρείας ὡς virtus religionis ἐν στενῇ δὲ συναφείᾳ πρὸς τὸ πρῶτον, ἀφου κατὰ τὸν ἱερὸν Αὐγουστίνον «Fides credit, spes et caritas orant». (Migne P. L. 40,234). Ἰδιαιτέρως ἀξία τῆς προσοχῆς τοῦ ἀναγνώστου εἶναι ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τὸ θέμα περὶ τῆς ἀμφιβολίας ἐν τῇ πίστει, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τὰ ὀρθῶς παρεισαγόμενα κεφάλαια περὶ Θεοσοφίας, Ἀνθρωποσοφίας, Ἀποκρυφολογίας (okkultismus) καὶ Πνευματολογίας, ὧν ἡ διαπραγματεύσις προσλαμβάνουσα καὶ ἀπολογητικὴν χαρακτῆρα ἀναδεικνύει εὐκρινῶς τὴν ἔναντι αὐτῶν χριστιανικὴν ἀποψιν.

Ἀποφεύγοντες νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν διευκρίνισιν τῶν ἀπὸ ὀρθοδόξου ἐπόψεως ἠθικῶν ἐπὶ διαφόρων σημείων ἐκδοχῶν, διότι τοῦτο θὰ ἀπετέλει οὐχὶ κριτικὴν τῆς παρουσίας συγγραφῆς, ἀλλ' οἰονεὶ πολεμικὴν τῆς κατοχυρώσεως τῶν ἠθικῶν θέσεων τοῦ καθολικισμοῦ, ἐκφεύγουσαν τὰ ὄρια τοῦ παρόντος σημειώματος, ἐκφράζομεν τὴν ἱκανοποίησιν διὰ τὴν ἀπὸ γενικωτέρας χριστιανικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως ἐπιτυχίαν τοῦ συγγραφέως καὶ εὐχόμεθα τὴν ταχεῖαν ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἔργου τούτου, διὰ τοῦ ὁποίου πληροῦται ἀναμφηρίστως κενὸν ἐν τῇ χριστιανικῇ ἠθικῇ ἐπιστήμῃ.

Ἀξία παντὸς ἐπαίνου εἶναι ἡ προσπάθεια τῆς κατὰ κεφάλαια συγκεντρώσεως τῆς σπουδαιοτάτης καὶ νεωτέρας βιβλιογραφίας, ἀτυχῶς μόνον τῆς γερμανικῆς καὶ τοῦ καταρτισμοῦ λεπτομερεστάτου πίνακος τῶν ὀνομάτων, τῶν ἠθικῶν, θεολογικῶν, φιλοσοφικῶν καὶ ψυχολογικῶν ἔργων.

Ι. Δ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ

Peterson Erik: Das Buch von den Engeln. Über die Bedeutung und Stellung der heiligen Engel in Kultus. Verlag Jakob Hegner. Leipzig. 1935. S. 198 Lw, RM. 4.50.

Ἡ σειρὰ τῶν ἀρίστων ἀπὸ ἀπόψεως ἐκλογῆς τῶν διαπραγματευσ-

μένων θεμάτων καὶ καλλιτεχνικῶν εἰς ἐμφάνισιν ἐκδόσεων τοῦ ἐν Λειψία οἴκου J. Hegner ἐπλουτίσθη πρό τινας διὰ τοῦ «Περὶ τῶν ἀγγέλων, τῆς θέσεως καὶ σημασίας αὐτῶν ἐν τῇ λατρείᾳ» βιβλίου τοῦ διαπρεποῦς θεολόγου καὶ ἐποικοδομητικοῦ συγγραφέως κ. E. Peterson Πρωτότυπος εἰς σύλληψιν ἐργασία παρέχουσα ὅλως ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν εἰς τὸν μελετητὴν, παρειαγόουσα τοῦτον ὑπὸ συστηματικὴν διατύπωσιν εἰς τὴν γραφικὴν καὶ παραδοσιακὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς οὐρανοῦ ἀγγελικῆς Ἐκκλησίας, τοῦ πνευματικοῦ κόσμου τῶν ἀγγέλων ὡς πρὸς τὴν θέσιν αὐτῶν ἐν τῇ λατρείᾳ.

Ἐν τῷ διαπραγματευομένῳ τούτῳ τμήματι τῆς ὄλης περὶ ἀγγέλων διδασκαλίας ἐπὶ τῇ βάσει δὲ οὐχὶ ἱστορικῆς, ἀλλὰ θεολογικῆς ἐρεύνης τῆς γραφικῆς κυρίως διδασκαλίας ζητεῖ ὁ σ, νὰ δείξῃ τὴν θέσιν, ἣν προσλαμβάνουσιν οἱ ἄγγελοι ἐν τῇ ἱερᾷ λειτουργίᾳ καὶ νὰ ἐξάρῃ τὰ ἐκ ταύτης συμπεράσματα ὡς πρὸς τε τοὺς λειτουργοὺς καὶ τοὺς μετέχοντας πιστοὺς. Ἐνταῦθα θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ ὅτι καὶ ὁ εἰδικός, ἀλλὰ πολλῶ πλεόν ὁ μὴ θεολόγος ἀναγνώστης θὰ ἀντελαμβάνετο πληρεστέραν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ βιβλίου, ἐὰν δὲν θὰ εὕρισκετο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ αἰσθάνεται τὴν ἔλλειψιν εἴτε εἰσαγωγικῶς, εἴτε διὰ τοῦ ὄλου διηκούσης τῆς ἀναπτύξεως τῆς γενικωτέρας θέσεως, ἣν τὰ λειτουργικὰ διακονικὰ πνεύματα κατέχουσιν «ἐν τῷ μυστικῷ σώματι, οὐ κεφαλὴ ἔ Χριστός», κατὰ τοῦτο μᾶλλον ἐπιβαλλομένης λόγῳ τῆς κεντρικῆς, τῆς θαυτοῦτης σημασίας τῆς πίστεως ἐπὶ τὴν ἐν πραγματικότητι παράστασιν «τῶν χιλιάδων ἀγγέλων καὶ μυριάδων ἀρχαγγέλων, πολιορκημάτων ἐξαπτερώγων μεταρσίων πτερωτῶν», διακονούντων εἰς τὸ θεῖον μυστήριον. Ἡ γενικότης ἄλλως τε καὶ ζωηρότης τῆς πίστεως ταύτης τόσῳ ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ ὅσῳ καὶ ἐν τῷ καθολικισμῷ ἀπαιτεῖ πᾶσαν ἐπιεὶ εὐκαιρίᾳ ἔξαρσιν ἐνεκα ἀκριβῶς τῆς ἐξαιρέτου μεγάλης ἠθικοκρατικῆς σημασίας αὐτῆς.

Πληρεστάτη ἐγένετο ἡ χρῆσις τῶν πατερικῶν χωρίων ἐλλήνων καὶ λατίνων, τῶν λειτουργικῶν ῥήσεων ἐν ἀπάσαις ταῖς λειτουργίαις, ἐπιτυχῶς δὲ παρειαγόντι ἐλευθέρως πως ἐρμηνεύομενοι οἱ διάφοροι λειτουργικοὶ ὕμνοι καὶ ἄλλαι εὐχαί, δι' ὧν ἐμφανῆς καθίσταται ἡ στερεὰ πίστις καὶ ἐπὶ τὴν λειτουργικὴν ταύτην διακονίαν τῶν ἁγίων ἀγγέλων, οἵτινες ὡς διάκονοι τοῦ Θεοῦ ὑποβοηθοῦσι τὸ σύνολον ἔργον τῆς χειραγωγίας καὶ ἁγιασμοῦ τοῦ κόσμου.

Θὰ ἠυχόμεθα τὴν εὐρείαν διάδοσιν ἔργων τσιούτων, δι' ὧν ἀποσαφῶνται καὶ διαλευκαίνονται κοινὰ γνησίως γραφικὰ καὶ παραδοσιακὰ διδάγματα, ἅτινα κακῶς ἐπεζητήθη νὰ παρερμηνεύωνται καὶ ἀμφισβητῶνται.

I. Δ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ

Φυτράκη Ἰ. Ἀνδρέου: Αἱ Κοινωνικαὶ Ἰδέαι Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως. Βιβλιοθήκη Ἀναπλάσεως 3. Τύποις Π. Δ. Κυριακοῦ. Ἀθήναι 1935. σ. 26.

Πρὸ μακροτέρου ἀνεγινώσκομεν ἐν τῇ περιοδικῇ «Ἀναπλάσει», τελευτικῶς δὲ εἶδομεν καὶ εἰς αὐτοτελὲς κομψὸν τεύχος τὴν ἀνωτέρω μικρὰν πλὴν ἀξιόλογον μελέτην τοῦ φιλάτου δοηθοῦ τοῦ Θεολογικοῦ

Σπουδαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐπασχοληθέντες εἰδικῶς μετὰ τῶν ἔργων τοῦ πρώτου Ἀλεξανδρινοῦ χριστιανοῦ συγγραφέως ἀπεθαιμάσαμεν τὸν πλοῦτον τῶν κοινωνικῶν αὐτοῦ γνωμῶν ἐπὶ προβλημάτων, ἅτινα ζωηρῶς ἀπασχολοῦσι καὶ σήμερον τὴν σύγχρονον διανοήσιν. Ἰδιαιτέρως ἕμως ἐπέιχον ἐκάστοτε τὰς σκέψεις ἡμῶν ἐκείναι ἐκ τῶν πολλῶν ὀρθῶν ἰδεῶν τοῦ Κλήμεντος, αἵτινες οὐχὶ ἄνευ ὠφελείας θὰ παρίστατο ἀνάγκη νὰ ἀκουσθῶσι καὶ σήμερον καὶ νὰ μελετηθῶσιν ὡς μὴ παλαιωθεῖσαι, τοῦναντίον μάλιστα δυνάμεναι νὰ θεωρηθῶσι ὡς ἐν στενῇ ἀναφορᾷ εὐρισκόμεναι ὡς τε διατύπώσεις καὶ ὡς περιεχόμενον πρὸς βασικὰς ἀντιλήψεις τῆς κοινωνιολογίας σκέψεως τοῦ παρόντος. Τινὲς μάλιστα ἐκ τῶν γνωμῶν αὐτοῦ καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ προσβευομένης ὑποδηλωτικῆς πῶς κοινωνικῆς παιδαγωγικῆς θὰ κατεδείκνυσον τὸ μὴ καινοφανές σημερινῶν τιμῶν σκέψεων ἀντιγραφασῶν εἰσαίνει ὅτι ὁ χριστιανὸς φιλόσοφος τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους διετύπωσεν. Εὐρίσκομεν ἔθεν ὡς εὐτυχῇ σύμπτωσιν τὴν ἐπιτυχῆ καὶ λίαν ἐπαινετὴν προσπάθειαν τοῦ κ. Φυτράκη, ὅπως ἐκθέσῃ συστηματικῶς καὶ κατ' ἑλκυστικὸν διὰ τὸν ἀναγνώστην τρόπον τὸ κοινωνικὸν περιεχόμενον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κλήμεντος. Θὰ ἐπετρέπετο ἕμως νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι οὐχὶ ἄνευ εὐεργετικῆς ἐπιδράσεως θὰ παρέμενεν ἡ ἐκτενεστέρα διάληψις τῶν περὶ πλοῦτου ἰδεῶν, ὡς αὐταὶ ἰδίως ἐν τῇ ἐμῇ «Τίς ὁ σφύζομενος πλούσιος» ἀναπτύσσονται, ἐὰν δὲ ἐπέτρεπον τὰ τεθέντα ὄρια θὰ συνετέλει εἰς ἐλοκλήρωσιν τῆς μελέτης συνοπτικῆ παράθεσις τῶν περὶ κοινωνικῆς παιδαγωγικῆς ἀντιλήψεων, περὶ ὧν ἀτυχῶς ἀσαφῆ ποιεῖται λόγον ὁ G. Verkuyt ἐν τῇ εἰς Κλήμεντα ἀναφερομένη μελέτῃ του, ὡς καὶ τῶν σποραδικῶς γενομένων ὑπαινημῶν περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐργασίας. Εὐτύχημα θὰ ἦτο, ἐὰν ὁ κ. Φυτράκης θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ τὴν μελέτην τοῦ W. Capitaine, «Die Moral des Clemens von Alexandrien» Paderborn. 1902 πρὸς διευκρίνισιν σημείων τιμῶν τῆς Κοινωνικῆς ἠθικῆς τοῦ Κλήμεντος ἀσαφῶς πῶς ἐν ταύτῃ διατυπωμένων, ὡς π. χ. τοῦ περὶ γάμου, ἢ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀποφίς τοῦ Κλήμεντος καλῶς ἀπεσαφηνίσθη ὑπὸ τοῦ κ. Φυτράκη, ὅστις καὶ θὰ ἀνήρει τὰ ἐν τῇ εἰρημένῃ μελέτῃ ἀναφερόμενα. Εὐχόμεθα, ὅπως ὁ κ. Φυτράκης συνεχίσῃ τὴν ἐπιωφελεῖν ἐργασίαν τὸν ταύτην ἐξετάζων τὰς κοινωνικὰς θεωρίας ἐκείνων μάλιστα ἐκ τῶν ἐλλήνων πατέρων καὶ διδασκάλων συγγραφέων, οἵτινες εἰδικῶς ἠπασχολήθησαν μετὰ τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς, ὡς οἱ Πατέρες τοῦ Δ'. αἰῶνος, τελικῶς δὲ ἴδῃ τὸ πῶς καὶ μελέτῃ ἐξετάζουσα συνολικῶς καὶ συστηματικῶς τὴν ἐλληνικὴν Πατερικὴν κοινωνιολογίαν.

I. Δ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ

Kirchhoff Kilian: Symeon der neue Theologe. Licit von Licht Hymnen Jakob Hegner. Leipzig. 1935. s. 217.

Καὶ ἄλλοτε ἐξήρθη ἡ λίαν ἐπαινετὴ προσπάθεια, ἥτις ἀπὸ μακροτέρου ἤρξατο καταβαλλομένη πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν πηγῶν τῆς κατανόησιν τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ζωῆς καὶ πράξεως ὑπὸ τοῦ γερμανικοῦ

καθολικισμοῦ καὶ προτεστάντισμοῦ. Ἀξιολογιωτάτην ὑπηρεσίαν προσφέρουσιν εἰς τοῦτο αἱ τελευταίως πολλαπλασιαζόμεναι μεταφράσεις λειτουργικῶν, ὕμνων καὶ ἄλλων θησαυρισμάτων τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, περὶ τινῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἐγένετο προσήκων λόγος ἐν τῇ «Θεολογία». Διὰ τοῦ βιβλίου τούτου γνωρίζονται τὸ πρῶτον εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν οἱ τεσσαράκοντα ὕμνοι (ἔρωτες θεῶν ὕμνων) τοῦ κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἀκμάσαντος Συμεῶνος τοῦ νέου Θεολόγου, τοῦ σπουδαιότερου ἐκπροσώπου τοῦ ἀνατολικοῦ μυστικισμοῦ, τοῦ ἀντιτύπου τοῦ πρώτου Θεολόγου Εὐδαγγελιστοῦ, οὗτινος ἡ Θεολογία ἦτο ζωή, φῶς ἐκ φωτός. Δικαίως ἐχαρακτηρίσθη ὡς τὸ ἀριστον, ὅπερ ἐδόθη ἐν τῇ ἐποχῇ μας εἰς τὰς θρησκευούσας ψυχάς, διότι οἱ ὕμνοι οὗτοι εἶναι ἀληθεῖς «Confessiones», μοναδικὴ προσευχὴ καὶ ὕμνος, σπινθηροβόλος ἐκφρασις ποθοῦσης φῶς ψυχῆς, πανευτυχῆς μακαριότης ἐν φωτί. Εἰς τοὺς ἑλληνας ἀναγνώστας εἶναι γνωστὴ ἡ συναρπαστικότης, τὸ ὕψος τῶν ἐνοιῶν, ἡ σύνολος χάρις καὶ γλυκύτης τῶν ὕμνων τούτων τοῦ ἰλαρωτάτου τῆν ψυχὴν ἀνδρός.

Ἡ μετάφρασις τῶν ὕμνων τούτων, ἀποδοτικωτάτη καὶ σαφής, ἐγένετο ἐπὶ τῇ βίσει τοῦ κειμένου ὑπὸ J. Pontanus (Ingolstadt, 1603), ληφθέντος ἐκ τοῦ Cod. Monac. 177. Παραβολὴ ἐγένετο πρὸς τὴν νεο-ἑλληνικὴν ἐκδοσιν ὑπὸ Διονυσίου Ζαγορηίου, ἐν Βενετίᾳ 1790.

Ἐν ἐπιλόγῃ ἀκολουθεῖ σύντομος πλὴν λίαν περιεκτικὴ ἡ βιογραφία τοῦ Συμεῶνος, οὗτινος ἡ βαθυτέρα ψυχικὴ ἰδιοσυστασία ἀπεικονίζεται ἐν τοῖς ὕμνοις τούτοις, ὧν ἐπιχειρεῖται ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ μεταφράστου σύντομος ἐπιτυχῆς ἀξιολογικὴ ἀνάλυσις. Διὰ τοῦ παρατιθεμένου πίνακος παραπομπῶν, κριτικῶν σημειώσεων καὶ ἐπεξηγήσεων ὁλοκληροῦται ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐργασίας ταύτης, ἥτις μετὰ τῆς ἀρίστης μελέτης τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ K. Holl, *Enthusiasmus und Bussgewalt. Eine Studie zum Symeon des neuen Theologen*. Leipzig, 1898, περιέχει πλῆρη τὴν εἰκόνα τῆς προσωπικότητος τοῦ Συμεῶνος, ὅστις καὶ λόγῳ τοῦ περιεχομένου τῶν συγγραφικῶν αὐτοῦ προϊόντων καὶ λόγῳ τῆς ἐπὶ τοὺς μεταγενεστέρους ἐπιρροῆς τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ, ἀνήκει, ὡς λέγει ὁ K. Holl, ἐκ τοὺς πρώτους ἀνδρας τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ.

I. Δ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ

A. Ehrhard, Ueberlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. I. Teil; Die Ueberlieferung. I. Lieferung. Leipzig, Hinrichs, 1936, 160 τιμὴ 10 : Mk.

Διὰ τοῦ τεύχους τούτου ὁ διαπρεπὴς συγγραφεὺς Σεβ. Ehrhard ἀρχεται τῆς ἐκδόσεως χρησιμωτάτου ἔργου περιέχοντος τὴν παράδοσιν καὶ ἀναγραφὴν τῆς ἑλληνικῆς ἀγιογραφικῆς καὶ ὁμιλητικῆς φιλολογίας. Τὸ πρῶτον μόνον μέρος τῆς ἐκδόσεως ταύτης θὰ συμπεριλάβῃ τρεῖς ὁγκώδεις τόμους τῆς συλλογῆς *Texte und Untersuchungen*. Τὸ ἔργον θ' ἀποβῇ κάλλιστος ὁδηγὸς διὰ τὰς μελέτας τὰς ἀναγομένας εἰς

τὴν ἀγιογραφίαν, τὴν ὁμιλητικὴν καὶ ἐν μέρει εἰς τὸ λειτουργικὸν ἡμερολόγιον καὶ ἑορτολόγιον.

W. Nigg. Die Kirchengeschichtsschreibung. Crundzüge ihrer historischen Entwicklung. Munich, 1934, (24×15 cm), XII—272 σ. τιμὴ 8,50 Mk.

Μετὰ τὰ ἔργα τοῦ *Stäudlin*, *Geschichte und Literatur der Kirschengeschichte*, Hannover 1827, τοῦ *Baur*, *Epochen der Kirchl. Geschichtsschreibung*, Tübingen 1852 καὶ τοῦ ῥώσου *A. P. Lebedev*, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστοριογραφία ἐν ταῖς σπουδαιότεραῖς αὐτῆς ἀντιπροσώποις ἀπὸ τοῦ δ' μέχρι τοῦ κ' αἰῶνος (ῥωσιστὶ) Μόσχα 1848 δὲν εἶχε δημοσιευθεῖ συνολικὴ τις ἔκθεσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστοριογραφίας. Τὸ κενὸν τοῦτο ζητεῖ ν' ἀναπληρώσῃ διὰ τῆς ἀνωτέρω πραγματείας τοῦ ἐύφηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ζυρίχης κ. *Walter Nigg*, στρέψας τὴν προσοχὴν του ἰδίως εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικούς προτεστάντας ἱστορικούς τῶν μεταγενεστέρων χρόνων.

Κλεάνθους Ν. Στρατιώτου, Ἡ ποιμαντικὴ τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἥτις ὕψος τῆς Ἱερωσύνης προσόντια καὶ καθήκονια τῶν ἱερωμένων κατὰ τὸν Χρυσόστομον, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1935. Ὁ Καθηγητὴς κ. Κλ. Στρατιώτης ἐνδελεχῶς μελετήσας τοὺς λόγους καὶ τὰς λοιπὰς συγγραφὰς συνώψισε λίαν ἐπιτυχῶς ἐν τῇ ἀνωτέρω πραγματεία τὴν ποιμαντικὴν διδασκαλίαν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου. Ἐν προομίῳ γενικῶς χαρακτηρίσας τοὺς περὶ Ἱερωσύνης λόγους καὶ τὴν καθόλου ποιμαντικὴν δρᾶσιν τοῦ ἁγ. Χρυσοστόμου ἐξέστηκε τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ α) Περὶ Ἱερωσύνης β) Περὶ προσόντων τοῦ ἱερέως γ) Περὶ τοῦ πῶς δύναται ἀμέμπτως νὰ μετέρχεται τὴν ἱερωσύνην δ ἱερεὺς δ) Περὶ τοῦ χειρισμοῦ τοῦ θείου λόγου. Τὰ γενικὰ ταῦτα κεφάλαια ὑποδιήρσησεν εἰς τὰ ἐπὶ μέρους ζητήματα, λεπτομερέστατα ἐρευνήσας καὶ ἐξετάσας τοῦ μεγάλου πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας τὴν ποιμαντικὴν δρᾶσιν καὶ διδασκαλίαν. Τὸ ἔργον τοῦ κ. Κλεάνθους καρπὸς θαθείας καὶ ἐμπεριστατωμένης μελέτης στηρίζεται ἐπὶ τῶν λόγων καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε ἐμφανίζεται αὐτὸς οὗτος διδάσκων καὶ μετὰ δυνάμειος λόγου ἀναπτύσσων τὰς λεπτομερείας τῆς ποιμαντικῆς δράσεως.

Ἰω. Ροκάκη ἱατροῦ, Γνώθι σαυτὸν. Ἱατροφιλοσοφικὸν μελέτη περὶ ψυχῆς καὶ Θεοῦ, Ἀθήναι 1934. Ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης σπουδαίας πραγματείας, ἐξετάζει τὰ ὕψιστα διὰ τὸν ἄνθρωπον ζητήματα σχετιζόμενα πρὸς τὴν ψυχὴν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθεῖσαν καὶ προικισθεῖσαν διὰ πνευματικῶν δυνάμεων καὶ τελειοτήτων καὶ, παρὰ τινὰς ἀποκλίσεις ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων θεολογικῶν ἀντιλήψεων, καταλήγει εἰς πολύτιμα συμπεράσματα.

Jos Schmid. Der Apokalybsetext des Arethas von Kaisareia und einiger anderer jungeren Gruppen, (Untersuchungen zur Geschichte des griech. Apokalybsetextes No 17) Athen 1936. Ἐν

τῆ σειρᾶ τῶν ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Ν. Βέη ἐκδομένων πραγματειῶν ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τῆς Ἀποκαλύφτως παρατίθεται ἡ ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν κριτικὴ πραγματεία τοῦ Καθηγητοῦ Ἰωσήφ Schmid Ἐν αὐτῇ ἐξετάζεται τὸ ἐν διαφόροις κώδιξι κείμενον τῆς ἐρμηνείας τοῦ Ἀρέθα Καισαρείας καὶ τινος σειρᾶς ἐπ' ὄνοματι τοῦ Οἰκουμένου Γρίκκης.

Μητροπολίτου Ἀθηναγόρα τοῦ ἀπὸ Μ. Πρωτοσυγγέλλων καὶ τέως Παραμυθίας, Ἡ νῆσος τῶν Παξῶν εἶναι ἡ Ὀμηρικὴ Ἰθάκη Ἐν Ἀθήναις 1936. Ἐν τῇ σειρᾶ τῶν πραγματειῶν «Φῶς ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων» Τευχ. Γ'. «Ὁ Ὀμηρικὸς κόσμος» δημοσιεύεται ἡ φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ αὐτὴ πραγματεία τοῦ ἀκαμάτου ἐρευνητοῦ Μητροπολίτου πρῶην Παραμυθίας καὶ Φιλιατῶν, ἐν ἣ ἐξετάζει τὸ πολύκροτον ζήτημα περὶ τῆς Ὀμηρικῆς Ἰθάκης καταλήγει δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Ὀμηρικὴ Ἰθάκη καὶ ἡ νῆσος τῶν Παξῶν εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ νῆσος. Ὁ συγγραφεὺς ἐδημοσίευσεν δύο ἐπιφιλολογικὰς καὶ ἱστορικὰς πραγματείας περὶ Παξῶν, μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν κριτικὴν ἐρευναν τῶν ἀρχαίων φιλολογικῶν κειμένων, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐπιτοπίους πολυμόχθους προβάς ἐρεύνας, ἀγγέλλει δὲ ὅτι θὰ δημοσιεύσῃ καὶ ἐτέρας πραγματείας πρὸς διασάφησιν τῶν περὶ τὸν Ὀμηρον ζητημάτων. X.

Κυριακοῦ Χατζηϊωάννου, Περὶ τῶν ἐν Μεσαιωνικῇ καὶ νεωτέρᾳ Κυπριακῇ ξένων γλωσσικῶν στοιχείων (Νίκου Βέη, Texte und Forschungen zur Byz.—Neugzrih.—Philologie No 18) Athen 1936.

James Alan Montgomery D. D. The christian Creed and History Ewanston 1935,

P. José Mador S. J. El Commonitorio de San Vicente de Lerins, Madrid 1935.—Ὁ ἐν Ρώμῃ Ἰσπανὸς καθηγητὴς τῆς Θεολογίας P. José Mador τοῦ τάγματος τῶν Ἰησοῦιτῶν δημοσιεύει ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ μετὰ μακρᾶς εἰσαγωγῆς Ἰσπανικὴν μετάφρασιν τοῦ πολυκρότου ὑπομνήματος Commonitorinus τοῦ ἐκ Λερίνου Βικεντίου. Ὡς γνωστὸν οὗτος ἤκμασεν κατὰ τὸν ε' αἰῶνα, συνέγραψε δὲ ἐκτὸς ἄλλων δύο ὑπεμνήματα, ἀλλὰ τὸ ἕτερον ἀπώλετο. Τὸ σωζόμενον παρέχει τὰ κριτήρια δι' ὧν ἡ ὀρθόδοξος πίστις διακρίνεται τῆς αἰρετικῆς. Ἀναπτύσσει ἐν αὐτῷ ὁ Βικέντιος τὸ σπουδαιότερον κριτήριον, τὴν παράδοσιν, παρέχει τὸν περιφημον καταστάνα ὀρισμὸν αὐτῆς, καθ' ὃν παράδοσις εἶναι ὅ,τι πανταχοῦ, πάντοτε καὶ ὑπὸ πάντων ἐπιστεύθη, quod ubique, quod semper quod ab omnibus creditum est. Κύρια δὲ γνωρίσματα τῆς παραδόσεως ὀρίζει τὴν γενικότητα, τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν ἐπικύρωσιν ὑπὸ Συνόδων ἢ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, universitates, antiquitas, consensus. Ὁ P. José Mador παρέχει ἐν ὑποσημειώσεσι διασαφῆσεις καὶ ἐξηγήσεις τῶν γνωμῶν τοῦ Βικεντίου καὶ τῆς ἀναπτυσσομένης ὑπὸ αὐτοῦ διδασκαλίας. X.

Florentino Alcaniz, S. J. De autographo tractatus inediti Card. Joannis de Lugo «De anima», Madrid 1936.—Ἰσπανὸς τὴν καταγωγὴν ἔ Καρδινάλιος Ἰωάννης de Lugo ἐγεννήθη τῇ 25 Νοεμβρίου 1583, εἰργάσθη ἐν τῷ τάγματι τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ ἐχρημάτισε καθηγητῆς τῆς Θεολογίας ἐν Ἰσπανίᾳ εἶτα δὲ καὶ ἐν Ρώμῃ. Ἐτελεύτησε δὲ τὸν βίον ἐν ἡλικίᾳ 77 ἐτῶν τῇ 20 Αὐγούστου 1660, Συνέγραψε διαφόρους πραγματείας, ὧν σπουδαιότερα ἡ περὶ ψυχῆς «De anima». Ὁ Ἰσπανὸς θεολόγος Florentino Alcaniz τοῦ τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν γνωστὸς ἐκ πολλῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀνευρὼν τὸ αὐτόγραφον τῆς πραγματείας ταύτης δημοσιεύει ἐν τῇ ἀνωτέρω σημειουμένη πραγματείᾳ μετὰ εἰσαγωγῆς περὶ τοῦ κώδικος ἐν ᾧ εὑρηται τὸ κείμενον τῆς πραγματείας περὶ ψυχῆς τῆς ἀθθεντικότητος, τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς. X.

Georg Stadtmüller, Eine griechische Uebersetzung des italienischen Apokalypsenkommentars von Federico da Venezia O. P. Leipzig, J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung 1936 σ. 55 (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur. Begründet von O. von Gebhardt und A. von Harnack, herausgeg. von Frich Klostermann und Carl Schmidt Bd 48,2).

Ἡ μικρὰ αὕτη μελέτη τοῦ ἐν Breslau ὄφηγητοῦ Georg Stadtmüller ἀποτελεῖ σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὸ περὶ μεταφράσεων δυτικῶν ἔργων κεφάλαιον τῆς βυζαντινῆς θεολογίας. Τὰ ἐν ἐνὶ καὶ μόνῳ κώδικι—cod. Laur. gr. 7,9—διασωθέντα ἀνώνομα σχόλια εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, ἐθεωροῦντο μέχρι τοῦδε ὡς πρωτοτύπως ἐκ τινος ἑλληνικῆς γραφίδος προσελθόντα. Ὁ σ. ἀποδεικνύει ὅτι ταῦτα εἶναι ἀπλῆ μετάφρασις ἐκ τῆς ἰταλικῆς τῶν εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν σχολίων τοῦ Federico da Venezia O. P. Ἐν ὁκτὼ κεφαλαίοις πραγματεύεται πάντα τὰ πρὸς τὸ θέμα τοῦ ζητήματος: περὶ τοῦ χφ., τοῦ χαρακτῆρος τῆς μεταφράσεως καὶ τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως τοῦ πρωτοτύπου· ἐρευνᾷ τὸ γλωσσικὸν τοῦ μεταφραστοῦ ἰδίωμα, τὴν εἰς τὸ μεταφράζειν τέχνην τοῦ καὶ τὴν ἀπὸ πνευματικῆς ἀπόψεως ἐξέτασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ τὸν τόπον τῆς μεταφράσεως καὶ τὴν θέσιν, ἣν ἡ μετάφρασις κατέλαβεν ἐν τῇ μεταφραστικῇ βυζαντινῇ φιλολογίᾳ καὶ ποῖον τὸ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος μεταφραστοῦ ὡς πρότυπον ληφθὲν κείμενον τῶν σχολίων. Ἰδιαιτερον ἐπίσης κεφάλαιον ἀφιερῶν διὰ τὴν ὑποδειγματικὴν ἐκδοσιν κειμένου ἐκ τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως μετὰ ποικίλων καὶ σπουδαίων παρατηρήσεων. Ἐν τέλει δὲ δίδει ἀνακεφαλαιωτικῶς τὸ συμπέρασμα τῆς βλῆς περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ ἐρευνῆς. Οὕτε τὸ πρωτότυπον οὔτε ἡ μετάφρασις ἀποτελοῦσι καθ' ἑαυτὰ ἄξια λόγου φιλολογικὰ τεκμήρια. Ἀκριβῶς ἕως ἐν τούτῳ κείται καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν διαφέρον, ὅπερ ἐν τῇ μεταφραστικῇ βυζαντινῇ φιλολογίᾳ ἢ ἐν λόγῳ μεταφράσεως προσκτᾷ. Μέχρι τοῦ IB αἰ. ἡ Ἀνατολὴ εἶναι ἡ χορηγὸς πνευματικῶν ἔργων εἰς τὴν ὑστεροῦσαν εἰσέτι Δύσιν. Ἀπὸ τοῦ

Π' ὅμως καὶ κυρίως τοῦ ΙΔ' αἰ. ἡ Ἐνατολή ἤρχισε νὰ δέχεται τὰ φιλολογικὰ τῆς Δύσεως προϊόντα. Αἱ εἰς τὴν ἑλληνικὴν μεταφράσεις δυτικῶν ἔργων πληθύνονται. Πλὴν σχεδὸν πᾶσαι ἀφορῶσιν ἔργα σπουδαίων δυτικῶν συγγραφέων. Οἱ μᾶλλον σημαίνοντες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης βυζαντινοὶ συγγραφεῖς—Γρηγόριος Ἀκίνδυνος, Δημήτριος Κυδώνης, Πρόχωρος Κυδώνης καὶ Μανουὴλ Καλέκας—ἐπιμελοῦνται τῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν μεταφράσεων δυτικῶν ἔργων, διὰ θεολογικοὺς κυρίως σκοποὺς καὶ εἰς εὐρύτερον κύκλον ἀναγνωστῶν ἀποδίδοντες. Τὰ ἐν λόγῳ ὅμως σχόλια οὔτε ἀπὸ γνωστὸν τινα δυτικὸν συγγραφέα προέρχονται οὔτε καὶ ὁ ποιήσας τὴν μετάφρασίν των προσρῖζει ταῦτα δι' εὐρὸ κοινόν. Ἡ μετάφρασις δι' ἐποικοδομητικοὺς σκοποὺς γενομένη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπὸ τινος Ἑλλήνου οὐνίτου ἐν Κρήτῃ περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΔ' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰ. ἀκολουθεῖ κατὰ γράμμα τὸ ἰταλικὸν κείμενον τοῦ δομινικανοῦ σχολιαστοῦ τῆς Ἀποκαλύψεως Federigo da Venezia O. P. Τὸ διαφέρον ἔπερ προσκτάται ἡ ἀδεξία μεταφράσεως ἔγκειται ἐν τούτῳ: ὅτι φανερώνει τὸ βαθμὸν τῆς ἐπιδράσεως τῆς δυτικῆς θεολογίας ἐπὶ τὴν μεταγενεστέραν βυζαντινὴν. Οὐ μόνον κλασσικὰ δυτικά ἔργα κρίνονται ἀξία μεταφράσεως, ἀλλὰ καὶ πρακτικοῦ περιεχομένου, λειτουργικὰ καὶ ἠθοπλαστικὰ τοιαῦτα. Ἡ μελέτη τοῦ Stadtmüller ἀποτελεῖ ἀριστον ὑπόδειγμα εἰς ἔρευναν τῶν βυζαντινῶν μεταφράσεων δυτικῶν ἔργων. Ἡ ἀρτία τοῦ θέματος διαπραγματεύσεως διὰ τῆς ἐξετάσεως ἑλῶν τῶν ἐκ τῆς μεταφράσεως ἐκπηδουσῶν ἀποριῶν ἀποδεικνύει τὴν πλήρη τοῦ σ. ἐνημερότητα καὶ ἰκανότητα εἰς ἐπιστημονικὴν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἔρευναν τοῦ ἀντικειμένου του. Λίαν ὑποβοηθητικὴ καὶ χρήσιμος διὰ τὸν ἀναγνώστην θὰ ἦτο καὶ ἡ καταχώρησις ἐνίων φωτογραφικῶν ἀντιτύπων ἐκ τε τοῦ ἰταλικοῦ τῶν σχολείων κειμένου καὶ ἐκ τῆς μεταφράσεως. Εἴθε ἡ ἐργασία τοῦ Stadtmüller νὰ εὐρῆ καὶ ἐτέρους ἰκανοὺς μιμητὰς εἰς ἔρευναν παρομοίων θεμάτων τοῦ ἀξιολόγου τούτου τμήματος τῆς βυζαντινῆς θεολογίας.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

K. Schweinberg: Zum Ursprung der Lehre vom Sauerbrote. Byzantion. Tome IX. Bruxelles. 1934.

Ἐν τῷ τελευταίῳ τεύχει τοῦ π. ἔ. τῆς «Διεθνoῦς Ἐπιθεωρήσεως τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν» καταχωρίζεται ἡ σύντομος, πλὴν ὅμως λίαν ἐπιτυγχάνουσα τοῦ σκοποῦ τῆς μελέτη αὐτῆ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς περὶ τοῦ ἐνζύμου ἄρτου τῆς θείας εὐχαριστίας διδασκαλίας. Ὁ σ. μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ ἐντριβείας ἐξετάζει τὴν προϊστορίαν τῆς ἐπὶ τοῦ ζυγίματος τῶν ἄζυμων βιβλιογραφίας, τῆς ἀνακινήσεως κατόπιν τῆς ἐκπραγείσεως ἐριδος ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουαρίου ἡτοὶ διερευνᾷ τὰς πηγὰς, ἐκ τῶν ὁποίων ἠντλησεν αὐτὴ.

Ἐκτενέστερόν πως ἀπασχολεῖται μετὰ τῆς ὅλης ἱστορικῆς καὶ συμβολικῆς σημασίας, τὴν ὁποίαν ἤδη εἶτε σχετικῶς πρὸς τὸν καθορισμὸν τῆς ἡμερομηνίας τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα εἶτε ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν ἰουδαϊκῶν ἄζυμων ὑπὸ τῆς κατὰ τὸν Δ'. αἰῶνα ἐν Λαο-

δικαία Συνόδου, τοῦ 70ου Ἀποστολικοῦ Κανόνος καὶ τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ (691) προσέλαβε τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἐτι διεξοδικώτερον ἀναπτύσσονται τὰ κατὰ τὴν «Διάλεξιν πρὸς Φράγγους ἡγουν Λατίνους» τοῦ μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τοῦ Στουδίου Νικήτα Στηθάτου, ἐν τῇ ὁποίᾳ, ὡς γνωστόν, σαφέστατα διαλευκαίνονται πολλαὶ τοῦ ζητήματος τοῦτου ἀπόψεις. Ὁρθῶς καὶ καθ' ἡμᾶς δὲν εὐρίσκει ὁ σ. ἐπιτυχῆ τὴν ἐρμηνείαν τὴν δοθείσαν παρὰ τοῦ Α. Michel ἐν τῷ δευτέρῳ τεύχει τῆς μελέτης του Humbert und Kerullarios σελ. 306 εἰς τὸ χωρίον τῆς διαλέξεως: «Ἔνα οὖν μὴ κενοὶ συνέσεως καὶ τῆς προσηκούσης ἀπολογίας ὀφθῶμεν Ῥωμαίοις ἄρτι πρὸς ἡμᾶς ἐπιδεδημηκόσι».

Ὁ σ. παρατηρεῖ, ὅτι ἐν τῇ ὅλῃ διαπλοκῇ τοῦ περὶ ἀζύμων ζητήματος μετ' ἐξηγητικῶν, χρονολογικῶν καὶ λειτουργικῶν προβλημάτων κρύπτεται ὀλόκληρος θησαυρὸς ἐλληνικῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας. Ἡ ἀντικειμενικότης καὶ ἀμεροληψία τοῦ μελετητοῦ διησφάλισαν τὸ ἀδύνατον τῆς ἀντικρούσεως τῶν διατυπουμένων γνωμῶν του. I. Δ. Φ.

Eine heilige Kirche. Verlag Ernst Beinhardt. München. Heft 7—9. Juli—September. 1935.

Τὸ ἰδιαιτέρον τοῦτο τεύχος τοῦ κατὰ συνέχειαν τοῦ «Hochkirche» ἐκδιδόμενου καλλίστου τούτου περιοδικοῦ ἀφιερῶται ἀποκλειστικῶς εἰς μελέτας ἀναφερομένας εἰς τὴν ἱερὰν ἐξομολόγησιν.

Περιέχονται: Ἡ μελέτη τοῦ ἐκδότου κ. Heiler, Περὶ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν. Ἡ περὶ τῆς μετανοίας ὡς μυστηρίου καὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἐν τῷ παρελθόντι καὶ τῷ παρόντι ἐργασία ὑπὸ P. Schäfer. Ἐξετάζονται, α') Ἡ ἀρχὴ καὶ ἐξέλιξις τοῦ μυστηρίου ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ πράξει, β') ὁ μυστηριακὸς χαρακτήρ τῆς ἐξομολογήσεως καὶ γ') ἡ σημασία τοῦ μυστηρίου τούτου διὰ τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον.

Παρατίθενται ὡσαύτως ἐργασίαι τοῦ κ. K. Ramge: Περὶ τῆς κατ' ἰδίαν ἐξομολογήσεως παρὰ τῷ Λουθήρῳ, τῷ ἀρχαιότερῳ καὶ νεωτέρῳ Προτεσταντισμῷ, τοῦ κ. F. Schäfer: Περὶ ἐξομολογητικοῦ κατόπτρου, τοῦ κ. W. Becker: Περὶ τῆς μετανοίας ὡς μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ κ. G. Quade: Ἀπὸ τοῦ πάστορος εἰς τὸν πνευματικὸν Πατέρα.

Ἡ μελέτη περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς μετανοίας παρὰ τῇ ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐγράφη παρὰ τοῦ αἰδ. Ρώσσο Πρωθιερέως Καθηγητοῦ κ. S. Bulgakow. Ἔστις μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἀκριβολογίας εἰς τὴν δογματικὴν ἔκφρασιν παρέχει πιστοτάτην εἰκόνα τῆς διδασκαλίας καὶ πράξεως τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας.

Εἶναι ἀληθῶς λίαν εὐχάριστον, ὅτι αἱ διὰ τὸ περιοδικὸν τοῦτο, ὅπερ ἐκπληροῦθαι θαυμασίως τὸν σκοπὸν του τῆς ἀλληλογνωρίσεως τῶν διαφόρων χριστιανικῶν τμημάτων, μελέται περὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας γράφονται παρ' Ὁρθοδόξου Θεολόγου καὶ οὕτως ἀποφεύγονται αἱ συνήθως ἐμφιλοχωροῦσαι παρανοήσεις περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς. I. Δ. Φ.

Athanasius Werke, her aus hegeben in Auftrage der Kirchen väter. Kommission der Preussischen Akademie der Wis-

senschaften. Zweiter Band. Erster Teil. Die Apologien: 1 De decretis Nicaenae Synodi von H. G. Opitz, Verlag Welter de Gruster und Co., Berlin u. Leipzig 1935.

Τὸ πρό τιος μετὰ τῆς γνωστῆς ἐκ τῶν προηγουμένων τευχῶν ἐπιμελείας καταρτισθὲν καὶ τῆς συνήθους φιλοκαλίας τῶν ἐκδόσεων τῆς Πρωσικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν ἐκτυπωθὲν νέον τοῦτο τεύχος τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου παρέχει ἐκ τῶν Ἀπολογιῶν: Τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ὅτι ἡ ἐν Νικαία σύνοδος ἔωρακυτα τὴν πανουργίαν τῶν περὶ Εὐσεβίου ἐξέθετο πρεπόντως καὶ εὐσεβῶς τὰ κατὰ τῆς ἀρειανῆς αἰρέσεως ὀρισθέντα.

Παρατίθενται: ἡ ἐπιστολὴ Εὐσεβίου Καισαρείας τοῦ ἀρειανόφρονος πρὸς τοὺς τῆς παροικίας αὐτοῦ. Ἡ καθάρσεις Ἀρείου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς τῆς ἐν Νικαία συνόδου κατὰ Ἀρείου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ. Ἀντίγραφον, ὃν ἐκόμισαν Συγκλητίος καὶ Γαυδέντιος μαγιστριανοί. Πρόκειται περὶ τῶν ἐπιστολῶν: «Νικητῆς Κωνσταντίνος μέγιστος Σεβαστὸς ἐπισκόπος καὶ λαοῖς» καὶ «Κωνσταντίνος Σεβαστὸς Ἀρείῳ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ».

Ἐκ τούτων ἡ ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου περιέχεται παρὰ J. Migne (25, 413—76), ἐπίσης δὲ ἐν ταῖς ἐκδόσει τοῦ B. de Montfaucon, τῇ τε παλαιοτέρᾳ καὶ τῇ νεωτέρᾳ ὑπὸ E. Thilo. Ἐν ταῖς τελευταίαις περιέχονται καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Εὐσεβίου ὡς καὶ ἡ καθάρσεις τοῦ Ἀρείου. Τῶν ἐκδόσεων τούτων σημειοῦνται ἐν τῷ περιθωρίῳ τῆς ἀνὰ χεῖρας οἱ ἀριθμοὶ τῶν σελίδων.

Τὸ ἀντίγραφον τῶν ἐπιστολῶν τοῦ M. Κωνσταντίνου δὲν περιελαμβάνετο εἰς τὰς ἀνωτέρω ἐκδόσεις.

Περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου, τῶν χειρογράφων καὶ λοιπῆς προεργασίας ἐγένετο λόγος «Untersuchungen zur Überlieferung der Schriften des Athanasius von H. G. Opitz. Berlin. 1935» (ἰδὲ «Θεολογία» 1935 σ. 373), I. Δ. Φ.

Kl. Jüssen: Die Christologie des Theodoret von Kyros nach seinem neueröffneten JsaiaKommentar. Paderbon. Verlag Bonifatius—Druckerei. 1935.

Ὁ Aug. K. Möhler ἐξέδοτο τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1932 ἐν τῷ συνόλῳ του τὸ ὑπόμνημα τοῦ Θεοδώρητου τοῦ Κύρου εἰς τὸν Προφήτην Ἠσαΐαν. Ὁ ὑφηγητῆς τῆς συστηματικῆς Θεολογίας τῆς ἐν Μοναστηρίῳ τῆς Βεστροφάλιας Πανεπιστημιακῆς Καθολικῆς Σχολῆς κ. Kl. Jüssen μετ' ἄλλως ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος ἐπασχολούμενος μετὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας παρέχει διὰ τῆς ἀνωτέρω μελέτης του, δημοσιευθεῖσης ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ Περιοδικῷ «Θεολογία καὶ πίστις» βραχεῖαν πλὴν ὁμῶς ἀρτίαν παράθεσιν τῶν χριστολογικῶν γνωμῶν τοῦ Θεοδώρητου, ἐπισκόπου Κύρου τῶν περιεχομένων ἐν τῷ ἀνωτέρῳ εἰς τὸν Ἠσαΐαν ὑπομνήματί του.

Ὁ εὐπαίδευτος καὶ κατ' ἐξοχὴν παραγωγικὸς συγγραφεὺς Θεοδώ

ρητος διέκειτο, ὡς γνωστόν, κατὰ τὰς χριστολογικὰς διενέξεις καὶ συζητήσεις τοῦ πέμπτου αἰῶνος κατ' ἀρχὰς συμπαθῶς πρὸς τὸν Νεστόριον, μετὰ τοῦ ὁποῦ φιλικῶς συνεδέετο, συνέγραψε δὲ τὴν «Ἀνατροπὴν» κατὰ τῶν περιφήμων ἀναθεματισμῶν τοῦ ἀγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. Βραδύτερον ἀπεχωρίσθη τοῦ Νεστορίου καὶ παραστάς εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τῆς Χαλκηδόνος (451) κατεδίκασε καὶ αὐτὸς τὸν Νεστόριον καὶ ἀνεγνωρίσθη «ὀρθόδοξος διδάσκαλος». Πλὴν ὁμως ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει Οἰκ. Σύνοδος τοῦ 553 κατεδίκασε τὰ ἐναντίον τοῦ Κυρίλλου καὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ Συνόδου (431) συγγράμματα του.

Διὰ τῆς μελέτης ταύτης, οὐδὲν κυρίως εἰπεῖν προσθετοῦσης εἰς τὰ ἔσα εἶναι γνωστὰ περὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν γνώμῶν τοῦ Θεοδώρητου, συμπληροῦται ἡ ἔρευνα ἐπὶ τῆς ἐκ τῶν ἔργων του προκυπτούσης χριστολογικῆς διδασκαλίας τοῦ Ἐπισκόπου τούτου καὶ διευκρινίζονται ὀπωδῆποτε ἀρτιώτερον ἐκφράσεις τινὲς δοῦσαι πρᾶγματι εἰς τοὺς ἐρευνητάς. Ἐνδιαφέρουσα ἡ διεξήγησις τοῦ μελετητοῦ ἐπὶ τῆς γνωστῆς φράσεως «τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ υἱὸν τὴν ἀνθρωπείαν περικείμενον φύσιν», ὅπως αὕτη νοηθῆ παραλλήλως μετὰ τῆς ἐκφράσεως «ἐνδύεσθαι τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν».

Ἀντιθέτως θετικῶς παρέχει ἡ ἐργασία αὕτη τὸ ἀναμφισβήτητον συμπέρασμα, ὅτι κατὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ υπομνήματος τούτου ὁ Θεοδώρητος ἐνέμενεν ἐν ὀρθοδόξοις γνώμαις καὶ ἐπομένως ὀρθῶς δεῖον νὰ θεωρηθῆ ὡς περατωθὲν μετὰ τῶν ἐτῶν 440—50. Ὁ σ. ἀντικρούων ὡς ἐκ τούτου τὴν ἐσχάτως ἐκφρασθεῖσαν ἀντίθετον γνώμην τοῦ A. Seider καὶ συμφωνῶν μετὰ τοῦ A. Bertram παραθέσαντος ἄλλοτε δλόκληρον τὴν χριστολογικὴν διδασκαλίαν τοῦ Θεοδώρητου, ὑποστηρίζει ὅτι οὗτος μέχρι τῶν μέσων περίπτου τῆς πέμπτης δεκαετηρίδος τοῦ Ἐ' αἰῶνος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν, εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν προηγουμένως πρᾶγματι εἶχεν ὑπερβῆ τὰ ὅρια τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Νομίζομεν, ὅτι ὀρθῶς ἄγεται ὁ σ. εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦ πρώτου μέρους τῆς προτάσεως, πλὴν ὁμως δὲν εὐρίσκομεν ὀρθόν, ὅτι δὲν θὰ ἔπρεπε ὡς πρὸς τὸ δεύτερον σημεῖον νὰ συμφωνήσῃ μετὰ τοῦ J. Tixeront, σαφέστατα καὶ πειστικώτατα διευκρινίζοντος τὸ ζήτημα ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῶν Δογμάτων του (πρβ. III T. σελ. 43 κ. ἀ.).

I. Δ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ

Jos. Bidéz : Le texte du prologue de Sozomène et de ses chapitres (VI, 28-34) sur les moines d'Égypte et de Palestine. Verlag der Preuss. Akademie der Wissenschaften. Berlin. 1935.

Ἐν τῷ 18ῳ τεύχει τῶν πρακτικῶν τῆς Πρωσοικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν παρατίθεται ἀνακοίνωσις τοῦ κ. J. Bidéz Περὶ τοῦ Προλόγου τοῦ Σωζομένου καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ 28ου μέχρι τοῦ 34ου τοῦ ἔκτου βιβλίου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας του κεφαλαίων. Διὰ τῶν παρεχομένων κριτικῶν παρατηρήσεων ὁ κ. Bidéz συμπληροῦ κυρίως τὴν κατὰ τὸ 1908 δημοσιευθεῖσαν μελέτην του «La tradition manuscrite de Sozomène et le Tripartite de Theodore de Lecteur. Leipzig».

Αἱ σημειωθεῖσαι κριτικαὶ παρατηρήσεις θὰ χρησιμοποιηθῶσι παρὰ τοῦ κ. Μ. Walter Jakob, ἐκδότου κατ' ἐντολήν τῆς Ἀκαδημίας τῆς Τριμεροῦς Ἱστορίας τοῦ Κασσιδῶρου—Ἐπιφανίου, ἥτις, ὡς γνωστὸν, ἀπετελέσθη ἐκ τῶν ἱστοριῶν τοῦ Σωκράτους, Σωζομένου καὶ Θεοδορήτου μεταφραστειῶν χάριν τοῦ πρώτου ὑπὸ τοῦ φίλου του σχολαστικοῦ Ἐπιφανίου.

Ἐπακολουθεῖ τὸ κείμενον κριτικῶς καθωρισμένον, ἦτοι «Σαλαμάνου Ἑρμείου Σωζομένου σχολαστικοῦ λόγος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιον καὶ ὑπόθεσις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας», ὁμοίως δὲ καὶ τὰ κριτικῶς ἐξετασθέντα κεφάλαια ἐκ τοῦ ἔκτου βιβλίου τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας.

I. Δ. Φ.

† ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΙΩ. ΣΑΒΡΑΜΗΣ

Τὴν 1ην Ἰουνίου 1936 ἀπεβίωσεν ἐν Ἀθήναις ὁ νεαρὸς συνάδελφος *Εὐάγγελος Ἰω. Σαβράμης*. Ἀπὸ τὴν μικρὰν Ἀσίαν (Ἀλάτσατα) ἐλθὼν εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα μετὰ τὴν καταστροφὴν, ἐνεγράφη εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τῷ 1926, ἔλαβε πτυχίον Φιλοσοφίας τῷ 1931, τῷ δὲ 1933 διωρίσθη καθηγητῆς εἰς Ἡπειρον. Παρὰ τὸ γεγονός δτι ἡ ὑγεία του ἦτο δυσαναλόγως πρὸς τὴν φιλομάθειάν του ἐπισηφαλῆς, καὶ τὴν πτωχὴν εἰς πολλὰ κλασσικὴν του μόρφωσιν, διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ ἀπαραμίλλου ἐρευνητικότητός του ἀνεδείχθη ἐκ τῶν πολυγραφοτέρων παρ' ἡμῖν νέων ἱστοριοδιπλῶν, στρέψας τὴν προσοχὴν του πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας ἱστορίαν. Δυστύχημα εἶναι δτι ὁ νέος ἐπιστήμων δὲν ἐχειραγωγήθη καταλλήλως, ὥστε ν' ἀποβῆ ἀρχεϊκὸς ὑπάλληλος ἢ διδλιοθηκονόμος, ἐρευνῶν καὶ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν πολιτικὴν ἱστορίαν μετὰ τοῦ ὁποίου ἐργάζετο ζήλου. Ἀπεναντίας ἐστάλη εἰς ἐπαρχίαν μεμακρυσμένην καὶ ψυχρὰν, ὅπου ἡ ὑγεία του δὲν ἠδύνατο θεβαίως νὰ βελτιωθῆ. Ἡ ἐργασία του στηρίζεται εἰς ἐρεῦνας γενόμενας ἐν ταῖς ἐν Ἀθήναις Βιβλιοθήκαις καὶ εἰς τὰ χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς. Ἀρχεῖα δὲν ἠρεῦνησεν (δυστυχῶς) ὁ Σαβράμης, οὔτε εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ πλουσίας εἰς ἀνέκδοτον ὕλικὸν μονάς. Παρὰ τὸ γεγονός τοῦτο καὶ τὴν συχνὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐγνωσμένων ἤδη, αἱ ἐργασίαι του προήγαγον ἱκανῶς τὴν λεπτομερειακὴν ἡμῶν γνῶσιν εἰς τὰ ζητήματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ φιλολογίας ποὺ τὸν ἀπησχόλησαν, ὥστε νὰ κλαίωμεν τὴν προῶρως ἀπολεσθεῖσαν ἐργατικότητα τοῦ ἐπιμελοῦς καὶ τυραννημένου, ἀγαθοῦ δὲ τὴν ψυχὴν συναδέλφου καὶ φίλου. Ἄς ἔχη γαίαν ἐλαφράν!

Κατωτέρω καταχωρίζονται αἱ γνωσταὶ εἰς ἡμᾶς ἐργασίαι τοῦ ἀειμνήστου Σαβράμη, κατὰ τὴν χρονολογίαν τῆς ἐκδόσεώς των.

Χανιά Σεπτ. 1936

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

1) Ὁ Βησσαρίων Μακρῆς, περ. Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ Ε' (1930) σ. 30—49.

2) Σημειώματα ἐκ διαφόρων κωδικῶν [τῆς ἐν Χίφ μονῆς Μυρσινίδου] περ. Ἑλληνικά Δ' (1931) σ. 483—5.

3) Αἰγινητικὸν Ἡμερολόγιον 1802—1806, περ. Ἑλληνικά Ε' (1932) σ. 431—5.

4) Ὁ Διαμαντῆς Ρύσιος. Συμβολὴ εἰς τὴν περὶ Εὐαγγελικῆς Σχολῆς τῆς Σμύρνης ἱστορίαν, περ. Θεολογία Γ' (1932) σ. 262—6.

5) Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Δημητσάνης, ΕΕΒΣ [=Ἑπετ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν] Θ' (1932) σ. 219—38.

6) Ἱστορικὸν Σημείωμα περὶ τῆς ἐν Κυζίκῳ Σχολῆς, ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ Θεσσαλονίκης τόμου ΙΣΤ' (1932) σ. 168—73, 193—8, σ. 14.

7) Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῶν Ἰωαννίνων [Α' ὁ Ἰωαννίνων Κλήμης ὁ Χίτος (1680—1714) Β' ὁ Ἰωαννίνων Ἰωακείμ ὁ Χίτος (1835—1838 καὶ 1840—1845) Γ' ὁ Ἰωαννίνων Ἰωαννίκιος (1845—1854)], περ. Ἠπειρωτικὰ Χρονικά Ζ' (1932) σ. 157—72.

8) Λόγος τοῦ Ἀλεξάνδρου Θεοφίλου τοῦ Β' ὑπὲρ τοῦ Δ. Θέμελη καὶ τῶν Μεσολογγιτῶν, Ἀλεξάνδρεια 1933, 80 σ. 21 [=Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος ΑΒ' (1933) σ. 52—68].

9) Συμπληρωματικὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἱεροθέου τοῦ Α' (1825—1845) Ἀλεξάνδρεια 1933, 80 σ. 14 [=Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος ΑΒ' (1933) σ. 193—204].

10) Ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ἡρακλείου Ἰγνατίου, Ἀλεξάνδρεια 1933 80 σ. 15 [=Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος ΑΒ' (1933) σ. 543—53].

11) Ἡ πρώτη καθάρισις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Ε' τοῦ Καρακάλλου, ΕΕΒΣ Γ' (1933) σ. 161—86.

12) Κώδιξ τοῦ Μητροπολίτου Ἡρακλείου Ἰγνατίου, περ. Θρακικά Ε' (1934) σ. 226—35 καὶ 370 καὶ ΣΤ' (1935) σ. 207—46 (καὶ ἀνάτυπον σελίδες 50).

13) Ὁ Διαμαντῆς Ρύσιος. Συμβολὴ εἰς τὴν περὶ Εὐαγγελικῆς Σχολῆς Σμύρνης ἱστορίαν ἐπὶ τῇ ἐκατονταετηρίδι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Ἀλεξάνδρεια 80 σ. 32 [=Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος ΔΓ' (1934) σ. 44 κέ. καὶ 256 κέ.].

14) Δύο ἀνέκδοτοι λόγοι τοῦ Πατριάρχου Θεοφίλου τοῦ Β', Ἀλεξάνδρεια 80 σ. 19 [=Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου ΔΓ' (1934) σ. 504—80].

15) Νέον χειρόγραφον τῆς ἐρμηνείας τῆς ζωγραφικῆς τέχνης τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἀλεξάνδρεια 80 σ. 34 [=Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος ΔΔ' (1935) σ. 104—135].

16) Δύο ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ τοῦ Σαμουήλ Χαντζερῆ, ΕΕΒΣ ΙΑ' (1935) σ. 291—4.

17) Χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης Βηρσάνης Πωγωνίου, ΕΕΒΓ ΙΑ' (1935) σ. 295—305.

18) Περὶ τοῦ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κοσμᾶν τὸν Γ' ἐγκωμίου τοῦ Κριτίου ὡς πηγῆς ἱστορικῆς, περ. Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος ΔΔ' (1935) σ. 401—26.

19) Ζαγοριακὰ Θέσμοι περὶ προικός. Περ. Ἐκκλησι. Φάρος...

20) Ἐκ τῆς Γεωγραφίας τοῦ Ἀθ. Ψαλῖδα αὐτόθι...

21) Ἀνάλεκτα Παλαιογραφικά, αὐτόθι....

(Αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἐκδίδονται μετὰ θάνατον τοῦ συγγραφέως).

N. B. T.